

Міністерство освіти і науки України
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Факультет обліку і фінансів
Кафедра обліку, оподаткування та управління
фінансово-економічною безпекою

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ:

**Завідувач кафедри,
д. держ. упр., професор**

_____ **І. П. Приходько**

« ____ » _____ **2022 р.**

ДИПЛОМНА РОБОТА

Удосконалення системи управління ризиками аграрного підприємства

**Виконав: здобувач вищої освіти
другого рівня
освітньо-професійної програми
«Управління фінансово-
економічною безпекою»
зі спеціальності
073 «Менеджмент»
Ковцун А.І.**

Керівник: проф. Васільєва Л.М.

Дніпро – 2022

Форма № Н – 9.01
(затверджена наказом
МОН молодьспорту
України
від 29 березня 2012 року
№ 384)

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку і фінансів
Кафедра обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою
Освітній ступінь магістр
Освітньо-професійна програма «Управління фінансово-економічною безпекою»
Спеціальність 073 «Менеджмент»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
« _____ » _____ 20 р.

ЗАВДАННЯ на дипломну роботу здобувачу вищої освіти

КОВЦУН АНДРІЮ ІГОРОВИЧУ

- 1. Тема дипломної роботи** «Удосконалення системи управління ризиками аграрного підприємства»
керівник роботи Васільєва Леся Миколаївна, д.держ.упр., професор
затверджені наказом ДДАЕУ від «29» листопада 2021 р. № 3642
- 2. Строк подання студентом роботи** – 10. 02. 2022 року. _____
- 3. Вихідні дані до роботи** Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», Указ Президента України від 11 серпня 2021 року №347/2021Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року», реєстри синтетичного, аналітичного обліку та фінансова звітність ТОВ «Криничанський техноцентр».
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розкрити).** Теоретичні засади системи управління ризиками аграрних підприємств. Система управління ризиками на підприємстві. Удосконалення системи управління ризиками аграрного підприємства. Висновки і пропозиції.
- 5. Перелік графічного матеріалу** (з точним зазначенням обов'язкових креслень). Оцінка фінансової стійкості ТОВ «Криничанський техноцентр» за 2016-2020 рр. Оцінка економічної безпеки підприємства за 2020 р. Основні складові методичного підходу щодо управління ризиками аграрного підприємства. Внутрішній контроль процесів управління ризиками на підприємстві. Структурно-логічна схема алгоритму етапів процесу ризик-менеджменту на підприємстві.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____ лютий 2021 р. _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Теоретичні засади системи управління ризиками аграрних підприємств.	лютий 2021 р.	
2	Фінансово-економічна характеристика господарства. характеристика роботи служби фінансово-економічної безпеки підприємства та оцінка її стану за окремими складовими	березень 2021 р.	
3	Система управління ризиками на підприємстві.	червень 2021 р.	
4	Удосконалення системи управління ризиками аграрного підприємства	жовтень 2021 р.	
5	Висновки і пропозиції	грудень 2021 р.	
6	Оформлення дипломної роботи	лютий 2022 р.	

Здобувач _____ Ковцун А.І.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Васільєва Л.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

РЕФЕРАТ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	8
1.1. Еволюція та сучасні підходи теоретичних основ про сутність ризиків підприємницької діяльності	8
1.2. Основні функції та концепції управління ризиком	15
1.3. Класифікація та характеристика факторів, що впливають на рівень ризику на підприємстві	20
Висновки до першого розділу	26
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ	28
2.1. Фінансово-економічна характеристика ТОВ «Криничанський техноцентр»	28
2.2. Оцінка служби економічної безпеки підприємства та характеристика її стану за елементами	33
2.3. Організація системи управління ризиками на підприємстві	39
Висновки до другого розділу	44
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА	46
3.1. Методичний підхід до удосконалення системи управління ризиками аграрного підприємства	46
3.2. Рекомендації щодо вдосконалення управління ризиками підприємства	53
3.3. Ризик-менеджмент як інструмент управління ризиками підприємства	59
Висновки до третього розділу	66
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	76

РЕФЕРАТ

Тема Удосконалення системи управління ризиками аграрного підприємства

Дипломна робота: 76 ст. основного тексту, 4 табл., 5 рис., 5 додатків, 50 літературних джерел.

Об'єктом дослідження є процес управління ризиками аграрного підприємства.

Предмет дослідження - теоретичні та практичні підходи до удосконалення системи управління ризиками аграрного підприємства.

Методи дослідження стали загальнонаукові діалектичні методи, основні підходи системного та управлінського аналізу (методи експертних оцінок, оцінки бізнесу, розрахунку фінансових показників, імітаційне моделювання).

Інформаційною базою дипломної роботи стали вітчизняні та зарубіжні літературні джерела, матеріали інтернет-ресурсів, дані річної звітності досліджуваного підприємства.

Узагальнено теоретичні засади системи управління ризиками аграрних підприємств. Проаналізовано фінансово-економічну характеристику підприємства. Оцінити службу економічної безпеки підприємства та охарактеризувати її стану за елементами. Розглянуто організацію системи управління ризиками на підприємстві. Запропоновано методичний підхід до удосконалення системи управління ризиками аграрного підприємства. Надано рекомендації щодо вдосконалення управління ризиками підприємства.

Результати використані ТОВ «Криничанський техноцентр» Криничанського району Дніпропетровської області.

Ключові слова

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА, ЗАГРОЗИ, МЕХАНІЗМ, ПІДПРИЄМСТВО, РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ, УДОСКОНАЛЕННЯ

Ключевые слова

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ, УГРОЗЫ, МЕХАНИЗМ, ПРЕДПРИЯТИЕ, РИСК-МЕНЕДЖМЕНТ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ

Keywords

ECONOMIC SECURITY, THREATS, MECHANISM, ENTERPRISE, RISK-MANAGEMENT, IMPROVEMENT

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Посилення кризових явищ у світовій економіці, геополітична переорієнтація та реструктуризація вітчизняного аграрного сектора у бік імпортозаміщення, зростання конкуренції серед великих підприємств зумовлюють необхідність удосконалення системи заходів, спрямованих на розвиток системи управління ризиками аграрного підприємства. У зв'язку з тим, що стан зовнішнього середовища та ринків схильний до різких змін, виникає гостра необхідність розробки нових динамічних технологій управління ризиками на підприємствах на основі системного підходу та забезпечення.

У таких умовах актуальним є формування нового підходу до аналітичного забезпечення управління ризиками на основі вдосконалення концепції ризик-менеджменту, що враховує невизначеність поведінки та динамічність зміни факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, що дозволяє своєчасно виявити та нейтралізувати проблемні ситуації за допомогою сучасних інструментів менеджменту.

Підсумовуючи вищесказане, дуже важливою та актуальною є наукова тематика, пов'язана з розвитком теорії та методики системи управління ризиками аграрного підприємства на основі формування та забезпечення механізмів ефективності функціонування діяльності підприємства з урахуванням необхідності досягнення основних стратегічних цілей у контексті мінімізації наслідків від настання ризикових ситуацій.

Дослідженню питань щодо системи управління ризиками аграрного підприємства присвячені наукові праці, серед яких роботи Андрійчук В.М., Вербицька Г.Л., Вергал К.Ю., Вітлінський В.В., Гнилицька Л.В., Горго І.О., Гранатуров В.М., Лук'янова В.В., Мойсеєнко І.П., Ріщук Л. І., Скопенко Н.С., Старостіна А.О., Цвігун Т.В. та ін. Проте, в науковій літературі є відсутність врахування нових умов господарювання, пов'язаних з

підвищенням нестабільності ринкових структур у контексті зниження темпів економічного зростання та диференціації підходів до суб'єктів ринкових відносин на світовому ринку., саме це і зумовило вибір теми дипломного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є дослідження теоретико-методичних та практичних підходів щодо удосконалення системи управління ризиками аграрного підприємства.

Досягнення поставленої мети вимагало вирішення наступних завдань:

– узагальнити теоретичні засади системи управління ризиками аграрних підприємств;

– проаналізувати фінансово-економічну характеристику підприємства;

– оцінити службу економічної безпеки підприємства та охарактеризувати її стан за елементами;

– розглянути організацію системи управління ризиками на підприємстві;

– запропонувати методичний підхід до удосконалення системи управління ризиками аграрного підприємства;

– надати рекомендації щодо вдосконалення управління ризиками підприємства.

Об'єктом дослідження є процес управління ризиками аграрного підприємства.

Предмет дослідження - теоретичні та практичні підходи до удосконалення системи управління ризиками аграрного підприємства.

Методи дослідження стали загальнонаукові діалектичні методи, основні підходи системного та управлінського аналізу (методи експертних оцінок, оцінки бізнесу, розрахунку фінансових показників, імітаційне моделювання).

Інформаційною базою дипломної роботи стали вітчизняні та зарубіжні літературні джерела, матеріали інтернет-ресурсів, дані річної звітності досліджуваного підприємства.

Наукова новизна одержаних результатів присвячена шляхам вдосконалення системи управління ризиками аграрного підприємства, а саме:

удосконалено:

- методичний підхід щодо управління ризиками аграрного підприємства з урахуванням стратегічних пріоритетів та спільних цілей основними складовими якого є: мета оцінки ризиків, принципи управління ризиками, стратегічні цілі, пріоритети, вибір методу оцінки, методи та інструменти, необхідні оцінки ризиків, контроль;

набуло подальшого розвитку:

- понятійно-категоріальний апарат щодо дефініції «ризик» це ймовірність настання несприятливого результату запланованого виду діяльності при прийнятті рішень про її кінцеві результати в умовах змін зовнішнього та внутрішнього середовища;

- структурно-логічна схема алгоритму процесу управління ризиками на підприємстві, який виходить з наявності стану невизначеності, яка може бути перетворена на визначеність за допомогою використання інструментів ризик-менеджменту.

Апробація одержаних результатів. Основні теоретичні положення і практичні результати дипломного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародній науково-практичній інтернет-конференції: *Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи* (м. Дніпро, 2021 р.).

Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, додатків, списку використаних джерел 50 найменувань, містить 4 таблиці, 5 рисунків, 5 додатків. Основний зміст дипломної роботи викладено на 76 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Еволюція та сучасні підходи теоретичних основ про сутність ризиків підприємницької діяльності

Процес обґрунтування та прийняття рішень щодо реалізації будь-якого підприємницького проєкту в обов'язковому порядку передбачає розгляд усіх можливих ризиків досягнення необхідних кінцевих результатів. У сучасних умовах невизначеності зовнішнього середовища та зростаючої конкуренції підприємницьких структур на ринках збуту товарів та послуг це завдання набуває все більшої актуальності.

Поняття «ризик» дуже складне й неоднозначне, має безліч несхожих, іноді протилежних визначень у науковій літературі, корелюючих зі сферою його прояву.

Вважається, що теоретичне осмислення економічного поняття «ризик» розпочато у роботах таких представників класичної політекономії, як Дж. Мілль, А. Сміт, І. С. Сеніора, Д. Рікардо, які є авторами класичної теорії підприємницького ризику, що проводить такі основні ідеї [32]:

- підприємницький прибуток становить відсоток на вкладений капітал, заробітна плата підприємця та плата за ризик (мається на увазі відшкодування різних видів збитків, пов'язаних із цією підприємницькою діяльністю);

- прибуток зростає із зростанням ризику, проте меншими темпами;

- ризик не властивий найманому працівнику, тому останній отримує фіксовану зарплату, а не прибуток;

- ризик трактується рівнозначним очікуванням величини втрат.

До головного недоліку класичного підходу щодо трактування сутності ризику слід віднести ігнорування розвитку процесу такої можливості, як

сприятливе відхилення від очікуваного результату. Ця обставина була врахована А. Маршаллом і А. Пігу в неокласичній теорії підприємницького ризику, що стало обґрунтуванням введення в прибуток такого компонента, як плата за ризик.

А. Маршаллом виділяється підприємницький та особистий ризик відповідно до джерела формування капіталу. Обумовленість підприємницького ризику він пояснює коливаннями на ринках готових виробів і сировини, появою нових трендів розвитку, виникненням сильних конкурентів тощо. Такий вид ризику позначений особистим ризиком. Названі види ризику є частиною сукупних витрат і розуміються як умовні страхові витрати підприємства при відомому припущенні, що він виступає страховою компанією для своєї діяльності. А. Маршалл розглянув також поведінку підприємців в умовах ризику та невизначеності. Економічний агент, робота якого протікає в умовах ризику, орієнтується при виборі можливих альтернатив на два критерії - розмір очікуваного прибутку та межі його можливих коливань [22].

Основні положення неокласичної теорії, такі:

- розподіл ризиків на підприємницькі (зумовлені коливаннями ринкової кон'юнктури) та особисті (що виникають у разі використання позикового капіталу);

- обов'язкове врахування при прийнятті економічним агентом рішень розмірів очікуваного прибутку та меж його можливих коливань.

Отже, основна відмінність неокласичної та класичної теорій підприємницького ризику ґрунтується на відношенні до можливості позитивних відхилень від очікуваного прибутку.

Слід зазначити, що й А.Маршалл, і представники класичного напрямів не досліджували зміст таких економічних категорій, як «ризик» і «невизначеність», і навіть не розглядали співвідношення даних понять.

Перші спроби їх розмежування відносяться до робіт Ф. Найта [26], в яких пропонується розуміти ризик як ймовірність, оцінену будь-яким

способом, а невизначеність - як ситуацію, де відсутня реальність її обчислення та присвоєння чисельної ймовірності, навіть суб'єктивної. Такий підхід базується на уявленні, що різницю між невизначеністю та ризиком визначають обсягом доступної інформації про існуючу ситуацію.

Ф. Найт позначає апріорну та статистичну ймовірність терміном «ризик», а при її оцінці використовує термін «невизначеність». Інакше кажучи, невизначеність позначає ситуації, у яких неможливі жодні обчислення чи присвоєння ймовірності (чисельної та навіть суб'єктивної); проте ризик представляє можливість, що визначається статистичними чи математичними способами [26].

На нашу думку, отримання позитивного прибутку від підприємницької діяльності можливе за умови існування «унікальної невизначеності» майбутнього. На передбачення споживання впливає виробництво, оскільки з очікування попиту споживачів продукції виникають розміри попиту виробничі чинники, і з цього будуються припущення підприємця щодо ціни кінцевого продукту. Проте визначення ціни кінцевого продукту без конкретної ціни факторів виробництва неможливе. У зв'язку з цим підприємцем робляться припущення про можливу ціну виробленої продукції, тим самим у фізичному обсязі трансформується вже відомий граничний продукт при даних факторах виробництва та очікуваний продукт, але поки що у грошовій формі. Виходячи з цього, підприємцем як претендентом з доходу може бути отриманий непередбачуваний дохід у разі перевищення реальних надходжень від продажу товару над прогнозними. Інакше кажучи, прибуток розглядається Ф. Найтом як дохід за умови невизначеності.

Теоретичне узагальнення викладених підходів, на наш погляд, дозволяє розглядати невизначеність як неміцність або неповноцінність інформації про можливості та умови здійснення підприємницьких проєктів, про пов'язані з ними витратами та результатами. Проте вже очевидно, що така невизначеність, що впливає з можливості появи негативних ситуацій у процесі реалізації проєктів, і виникнення таких же за характером наслідків

можуть бути охарактеризовані поняттям «ризик».

З огляду на зазначене, поняття «невизначеність» вважатимемо базовим щодо поняття «ризик», у випадку щодо ризику, то його можна представити у вигляді вимірної невизначеності, що є можливістю шкоди.

Істотний внесок у теорію ризику внесений Дж. Кейнсом [32], який запропонував термін «витрати ризику» і позначив його як компенсуючі витрати, пов'язані з різницею між фактичною виручкою та очікуваною виручкою. Дж. Кейнсом виділено три різні види ризиків: ризик позичальника або підприємницький, ризик кредитора та ризик інфляції. Головний висновок, зроблений Дж. Кейнсом, говорить про його впевненість у необхідності посилення ролі держави з метою зниження ризикованості ринкової економіки.

В Україні розробка вітчизняного напряму теорії ризику пов'язана з переходом до ринкових відносин. Доводиться констатувати, що у вітчизняній економічній літературі має місце велика різноманітність думок щодо природи ризику та його сутності. Існує і загальноприйнята думка, що ототожнює ризик із ймовірністю відхилень результатів господарської діяльності від очікуваного середнього рівня.

З погляду Лук'янової В.В. [21], ефект ризику можна порівняти з ефектом синергії, що виникає при однонаправленій сприятливій дії більшості факторів, у результаті якого утворюється додатковий ризиковий ефект, названий синергетичним. Іншими словами, ризик здатний завдати не тільки збитку, а й прибутку.

Мороз О.В. та Матвійчук А.В., будучи послідовниками класичної теорії, визначає ризик можливістю негативного відхилення між фактичним та плановим результатами, тобто небезпекою отримання несприятливого результату на очікуване рішення [25]. Такої ж думки дотримується Свідерська А. ризик сприймається як одна подія чи група випадкових, але родинних подій, які завдають шкоди якомусь об'єкту – власнику цього ризику [35]. Інакше висловлюючись, даними авторами ризик пов'язується

лише з негативними результатами діяльності суб'єкта господарювання.

Інша думка проглядається в роботі Останкова Л. А., яка вважає, що наслідки ризику, хоча і виявляються в основному в у вигляді недоотримання очікуваного прибутку або прямих втрат, однак не дають підстав вважати ризик лише небажаними результатами прийняття рішень. У ряді варіантів підприємницьких проєктів крім небезпеки не досягти бажаного результату існує можливість перевищення очікуваного прибутку. У цьому полягає сутність підприємницького ризику, характеризується поєднанням можливості отримання як небажаних, так й істотних сприятливих відхилень від планованих результатів [29].

Отже, проведений нами аналіз літератури дозволяє виокремити такі характеристики, властиві ризику:

- вияв невизначеності щодо напряму розвитку подій;
- невикористані можливості чи втрати;
- допущення якісної або кількісної оцінки результату.

Таким чином, можна стверджувати, що ризик – це ситуація невизначеності, що проявляється в можливості втрат, що піддаються кількісній чи якісній оцінці.

Проведена нами систематизація точок зору вчених різних років дозволяє визначити переваги, недоліки та обмеження у трактуванні сутності категорії ризику в межах зазначених підходів. При цьому, на наш погляд, найбільш конструктивним є висновок про подвійну природу ризику. Конфліктність ризику знаходить свій прояв у суперечності між об'єктивною невизначеністю, ймовірнісним та випадковим характером подій з одного боку, та суб'єктивністю процесу прийняття рішення на основі альтернативності вибору та сприйняття особи, яка приймає рішення, ризикової ситуації з іншого. Таким чином, об'єктивно суб'єктивний підхід цілком виправданий, тоді як врахування лише одного із розглянутих аспектів спотворює розуміння сутності ризику.

Ризик також характеризує якісну та кількісну сторону, причому

остання може оцінюватися такими показниками, як величина можливих відхилень від запланованих результатів та ймовірність їх виникнення. Враховуючи зазначене, тлумачення ризику як ймовірності виникнення подій, тобто з позицій його суто кількісної характеристики, є безперечно хибним. У вирішенні проблеми співвідношення таких досить часто подібних понять, як ризик, невизначеність і невпевненість, найбільш прийнятним з погляду є висновок Цвігун Т.В., що розмежовує їх наступним чином [45]:

- невизначеність слід розглядати як стан неоднозначності розвитку подій у майбутньому, у якому неможливим передбачити всі можливі варіанти подій, оцінити наслідки та ймовірності наступу кожного з них;

- невпевненість існує за можливості встановлення безлічі випадкових подій, їх якісних та кваліфікаційних характеристик;

- ризик включає також кількісну визначеність характеристик подій, тобто може бути підданий кількісній, якісній та кваліфікаційній оцінці.

З огляду на це ризиком, на відміну від невизначеності та невпевненості, можна керувати з погляду оптимізації його рівня. Доцільно зазначити, що невизначеність і ризик співвідносяться як першооснова (умова) і слідство, а отже, не можуть бути тотожними поняттями, невпевненість і ризик, як можна помітити, також мають ключові відмінності. Незважаючи на те, що ситуація ризику вже сама знімає питання про невизначеність у її істинному сенсі, підхід, що визначає ризик як фактор подолання невизначеності, не є цілком виправданим, оскільки, на думку Тюленева Ю., не всі прояви ризику можна визначити через таке тлумачення [41].

Варто зазначити, що підхід, згідно з яким ризик розглядають як небезпеку чи загрозу, наголошує на його негативному відтінку, проте враховує і його об'єктивну природу. А.О. Старостіна, В.А. Кравченко дотримуються думки, що поняття ризику ширше, ніж поняття загроза [39]. Ситуація ризику, вважають згадані вчені, створює умови виникнення загроз, але водночас загрози який завжди є наслідком ризику. Інша відмінність у тому, що реалізація загроз зазвичай супроводжується несприятливими

наслідками, тоді як ризик може мати позитивні, негативні чи нейтральні результати.

Незважаючи на те, що досить часто реалізація ризику супроводжується несприятливими результатами, акцент робиться виключно на цьому його прояві, характерний для юриспруденції, медицини, страхування та психології, спотворює розуміння механізму прийняття рішень, оскільки можливість чи небезпека втрат не може бути стимулом до будь-якої діяльності. Бізнес та підприємництво у свою чергу нерозривно пов'язані з ризиковими діями, які мають на меті досягнення саме позитивного результату.

У цьому контексті слід зазначити, що уникнення ризикової ситуації не завжди є цілком виправданим, оскільки породжує інший тип ризику – ризик упущених можливостей. Підхід, згідно з яким ризик поділяють на два протилежні типи - ризик-плюс і ризик-мінус (інші назви - виграш та втрати, шанс як антиризик і, власне, ризик, чистий та спекулятивний ризик), змушує вчених зосереджувати увагу на останньому та ігнорувати перший тип ризику, аргументуючи це відсутністю практичною потребою у його дослідженні. Розглянутий підхід має істотний недолік - однозначне віднесення ризику до одного з типів можливе лише в майбутньому, коли наслідки ризику вже відомі та оцінені [27]. Слід додати, що нейтральний чи нульовий результат у більшості випадків можна розглядати як небажаний (економічний збиток, враховуючи неявні витрати внаслідок відмови від альтернативного варіанта вирішення), як отриманий досвід для прийняття майбутніх рішень за відсутності явних втрат, а також як стратегічний крок на шляху до успіху. Позитивний результат може бути меншим, ніж очікуваний у кількісному вимірі, або мати нематеріальний чи соціальний характер.

Вказане вище свідчить про значний рівень суб'єктивності таких оцінок та розмежувань. На нашу думку, більш виправданим є розгляд наслідків ризику з погляду відхилень від мети прийнятого рішення, враховуючи при цьому якісні, кількісні аспекти, об'єктивно-суб'єктивну природу ризику,

можливість позитивних наслідків настання ризикових подій.

На основі результатів проведеного теоретичного дослідження ми вважаємо за доцільне запропонувати власне визначення категорії ризик, яке найбільш повно відповідає розглянутим вимогам та містить уточнення, що стосуються часу та наслідків реалізації ризику, невизначеності як об'єктивної умови його існування. На нашу думку, ризик - це ймовірність настання несприятливого результату запланованого виду діяльності при прийнятті рішень про її кінцеві результати в умовах змін зовнішнього та внутрішнього середовища. При цьому величина ризику та його негативних наслідків піддається регулюючій дії при використанні адекватних інструментів на мікро, мезо та макро рівнях управління. Зазначене визначення категорії – ризик є вихідною базою для формулювання теоретико-методичних положень, що розкривають суть різних видів ризику, зокрема, поняття ризику спільного підприємництва.

1.2. Основні функції та концепції управління ризиком

На основі результатів проведеного теоретичного дослідження щодо сутності поняття «ризик» його прояву та впливу на економіку розглянемо і його функції:

- інноваційна чи стимулююча: ризик сприяє пошуку нетрадиційних рішень, що призводять до більш ефективної діяльності;
- захисна, яка полягає у розвитку різноманітних форм страхування, створення резервних фондів, запровадження юридичного поняття правомірності ризику;
- регулятивна, яка визначається, з одного боку, за допомогою подолання бар'єрів, що перешкоджають нововведенням, з другого боку - створює змогу прийняття рішень без зайвого врахування деяких закономірностей розвитку;
- аналітична, яка полягає у необхідності аналізу альтернатив при

прийнятті рішень [12].

Великий інтерес представляє концепція підприємницького ризику, запропонована І. П. Мойсеєнко, О. М. Марченко. Основа цієї концепції полягає у розгляді ризику як категорії відтворення, його моментів і фаз, що протікають від придбання необхідних засобів на цей процес: сировини, устаткування, машин тощо до виробництва та її реалізації. Таким чином підкреслюється виникнення ризиків у відносинах підприємця із засобами виробництва, що дозволяє представити підприємницький ризик у вигляді системи економічних відносин, що характеризують реалізацію здібностей підприємця творчо заломлювати елементи невизначеності в окремих моментах чи процесі відтворення загалом та отримувати додатковий прибуток [24]. Економічна думка теперішнього часу заклала в основу практичного управління ризиком концепцію прийнятного ризику, суть якої не в досягненні абсолютної безпеки бізнесу, а в зниженні ризику до прийнятного рівня, коли він уже не є загрозливим.

Визначення прийнятності рівня є одним з найважливіших завдань управління ризиками. Найпростіший спосіб встановлення такого рівня полягає у визначенні значень порогів ризику у формі інтервалів допустимих значень показників, що виступають як критеріальні. Такими, зазвичай, є «заходи ризику», тобто величини, які мають розміри відповідних ризиків у чисельному вираженні. Найчастіше ними є ймовірність виникнення ризику та/або розміру шкоди.

На думку багатьох дослідників, якої ми дотримуємося межа між ризиком, абсолютно неприйнятним та прийнятним, визначається такими факторами:

- особливостями виміру ризику. Рівень ризику в його чисельному вираженні дає можливість встановити прийнятні межі (або інтервали значень) для ризику, що дозволяє полегшити контроль за дотриманням цільових установок. При цьому очевидно, що різні методики виміру можуть призвести до різних форм вираження прийнятного ризику. У зв'язку з цим

подібні методики, дуже багато означають не тільки для класифікації та ідентифікації ризиків, вони повинні бути вбудовані в алгоритми вибору способів управління ризиком та оцінки їхньої ефективності;

- традиціями ведення певного виду бізнесу, рекомендаціями та приписами контролюючих та наглядових органів, корпоративною культурою. Зазвичай рішення про неприйнятність або прийнятність ризику приймаються з урахуванням існуючої практики та/або відповідно до чинної нормативної документації. Причому будь-які суттєві відхилення від загальноприйнятого підходу можуть трактуватися як необґрунтовані й навіть небезпечні, незважаючи на відхилення, що допускаються законодавством. При цьому не так важливо, жорсткі або не передбачені санкції;

- специфікою програми управління ризиками, що використовується підприємницькою структурою [47]. Вплив даного фактора заснований на можливій зміні уявлення про прийнятність ризиків при застосуванні різних поєднань методів управління ними (наприклад, величини ризиків, що залишаються на власному утриманні). Тому рішення про встановлення розмірів прийнятних ризиків можуть переглядатися у процесі формування та навіть реалізації програм управління ризиками.

Підхід, що базується лише на аналізі граничних значень прийнятних ризиків, досить простий, але йому притаманний ряд істотних обмежень у практичному застосуванні. Це пов'язано, по-перше, з необхідністю враховувати взаємозв'язки між граничними значеннями різних критеріїв, а по-друге, з можливими недоліками показників, що застосовуються, оскільки в малому діапазоні до зневажливо малої ймовірності знижується можливість спостереження збитку в його реальному вираженні.

Вітчизняна практика управління підприємницькою діяльністю показує, що основною проблемою оцінки розміру ризикового капіталу є дефіцит інформації, необхідної для побудови кривих розподілу збитків, внаслідок чого у видах цієї діяльності, часто схильних до ризику та стану невизначеності, що характерно для сільського господарства, є об'єктивна

необхідність комплексної оцінки застосовуваних якісних та кількісних методик.

Виходячи з цього є важливим в організації управління ризиками знання основних концепцій здійснення цього процесу (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні концепції управління ризиком

Концепція	Ідея	Області застосування концепції	Основний напрямок управління ризиком
Ризик як шанс, можливість	Поряд з можливістю негативних наслідків ризик передбачає можливість виграшу, успіху. При цьому зазвичай більш високому ризику відповідає і більший потенційний виграш	Управління ризиками або ризик-менеджмент на фінансових ринках, азартні ігри тощо	Обмеження втрат із одночасною максимізацією вигоди
Ризик як загроза, небезпека	Ризик містить лише небезпеку, пов'язану з настанням несприятливих наслідків	Страхування, техніка безпеки, основи безпеки життєдіяльності тощо	Зниження наслідків та/або ймовірності несприятливих подій
Ризик, який розуміється як невизначеність результату або можливість відхилення його від мети	Ризик містить у собі можливе відхилення фактичних результатів від цільових (передбачуваних)	Управління якістю, техніка, система озброєнь (виявлення та знищення цілей), видобуток корисних копалин тощо	Зменшення розкиду ймовірності великих відхилень фактичних результатів від запланованих

Таким чином, концептуальні підходи щодо організації управління ризиками та способів його ідентифікації мають такі відмінності:

- в ідеї підприємництва вже закладено можливість ризику невдачі, але у разі успіху підприємцю забезпечено прибуток;
- підприємства завжди стикаються з чистими ризиками, які завдають лише шкоди у разі їх настання;
- для деяких параметрів на підприємстві існують планові або оптимальні значення, відхилення від них спричиняють недоотримання прибутку або додаткові витрати (баланс попиту та пропозиції). Тут можна згадувати про трактування ризику як певну можливість відхилення від цільового, або оптимального значення.

Таким чином, необхідність системного управління ризиками у підприємстві не викликає сумніву. Важливою умовою об'єктивної оцінки ризику та, як наслідок, прийняття ефективного управлінського рішення є проведення ретельного аналізу ризиків. Більшість сучасних вітчизняних вчених наголошують на доцільності застосування системного підходу до якісного аналізу ризиків, який, як правило, передбачає виконання наступних етапів:

- комплексне дослідження різних аспектів діяльності підприємства та середовища його функціонування як джерело потенційних ризиків;
- аналіз факторів ризику, що генеруються як внутрішнім, так і зовнішнім середовищем функціонування підприємницької структури;
- обґрунтування логічного ланцюга розвитку подій під впливом факторів ризику;
- визначення показників ступеня ризику;
- формування системи управління ризиками, в рамках якої відбувається встановлення механізмів та моделей взаємозв'язку показників та факторів ризику.

Таким чином, можна погодитись із твердженням Фомичев А. Н., що управління ризиками підприємницької діяльності базується на загальних для

всіх видів господарської діяльності принципах, методах, функціях та технологіях управління, підходах до розробки та прийняття управлінських рішень, що використовуються інструментарієм стратегічного управління [43].

Важливе значення має завдання об'єктивної експертної оцінки, планування та прогнозування можливих ризиків сільськогосподарського підприємництва, класифікації факторів їх виникнення в умовах безперервних змін зовнішнього середовища, та нарешті розробки методичного інструментарію для вдосконалення системи управління процесом зменшення їх економічних, соціальних та екологічних наслідків.

1.3. Класифікація та характеристика факторів, що впливають на рівень ризику на підприємстві

У бізнес-практиці у будь-якого підприємства виникають ризикові ситуації, пов'язані з його діяльністю, і кожен підприємець відповідає за наслідки прийнятих ним управлінських рішень. Фактор ризику змушує підприємця економити фінансові та матеріальні ресурси, звертати особливу увагу на розрахунки ефективності нових проєктів, комерційних угод тощо. Вони можуть бути як наслідком внутрішніх рішень, і наслідком впливу постачальників, конкурентів, думки громадськості, і навіть відсутності повноцінної інформації тощо.

Кожне підприємство індивідуальне, оскільки створюється і функціонує за певних, властивих лише йому умов. Внаслідок цього неможливо визначити точний перелік ризиків, характерних для будь-якого підприємства. В економічній літературі зустрічається багато підходів до класифікації ризику. Класифікація ризику – це систематизація ризиків виходячи з певних ознак і критеріїв, дозволяють розділити їх у види і підвиди. Слід зазначити, що загальноприйнятої класифікації ризиків не існує, проте в економічній та науковій літературі можна знайти понад 40 різних критеріїв ризиків та понад

220 видів ризиків. Отже, в економічних джерелах немає цілісного розуміння досліджуваного питання.

Одним із перших питань про класифікацію ризиків у бізнесі було порушено Дж. Кейнсом, який розглядав ризик, як ставлення «позичальник-кредитор». Він вважав, що доцільно виділити три основні види ризику: ризик підприємця; ризик кредитора; фінансовий ризик [32].

Ризик підприємця виникає внаслідок вагань щодо того, чи вдасться придбати ту перспективну вигоду, яку він прогнозує. При цьому виді ризику підприємець використовує лише свої кошти.

Ризик кредитора пов'язаний з сумнівом щодо наданої довіри, тобто із загрозою навмисного банкрутства чи інших спроб боржника ухилитися від виконання зобов'язань; а також з можливою небезпекою несподіваного банкрутства через те, що очікування позичальника отримання доходу не справдилися. Цей вид ризику виникає там, де практикуються кредитні операції, під якими Дж. Кейнс розумів надання позичок.

«Грошовий» ризик пов'язаний із скороченням цінності грошової одиниці. Виходячи з цього Дж. Кейнс вважав, що грошова позика, певною мірою, менш надійна, ніж матеріальні активи [32].

Розглянемо ряд сучасних підходів до класифікації ризиків докладніше.

1. У численних авторських класифікаціях ризиків на підприємстві за джерелами ризику виділяють:

- пов'язані з господарською діяльністю;
- пов'язані з особистістю підприємця;
- зумовлені недоліком інформації про стан зовнішнього середовища (насамперед, це інформація про покупців, постачальників, конкурентів, їх діловий імідж та фінансовий стан).

На нашу думку, істотним фактором, що впливає на ризик, є особистісні риси самого підприємця. Це пов'язано з тим, що ситуація ризику пов'язана з необхідністю вибрати конкретний варіант поведінки з великої кількості можливих альтернатив. Вибір такого випадку багато в чому залежить від

характеру підприємця, його здатності правильно оцінити ситуацію ступеня ризику, здатність вчасно приймати необхідне рішення.

2. За рівнем правомірності ризику може бути виділено:

- виправданий (правомірний);
- не виправданий (неправомірний).

3. За часом виникнення:

- ретроспективні ризики, їхній аналіз дає більш точний прогноз поточних та перспективних ризиків;

- поточні ризики.
- перспективні ризики.

4. За очікуваними результатами ризику поділяються на [20]:

- спекулятивні ризики, які приносять втрати або прибуток для підприємця по відношенню до очікуваного результату;

- звичайні ризики розраховані лише на програш.

Звичайний ризик класифікується за типом втрати на особистий ризик, майновий ризик та ризик, пов'язаний з відповідальністю:

- «особистий» ризик - один із випадків прямої шкоди для індивідуума;
- «майновий» ризик – ризик втрати майна фірми підприємця;
- ризик, пов'язаний з відповідальністю - ризик, при якому дії одного підприємства завдають шкоди іншому підприємству (суб'єкту господарювання).

5. За характером впливу ризику поділяються на [42]:

- зовнішні ризики - ризики, на які підприємство не може впливати, але може передбачати та враховувати у своїй діяльності;

- внутрішні ризики – ризики, пов'язані з діяльністю підприємства та виникаючі внаслідок неефективного менеджменту, помилкової маркетингової політики, некомпетентності самого підприємства та інших чинників.

На нашу думку, найбільшій увазі заслуговують внутрішні ризики, які мають дуже різномірну структуру і можуть бути поділені на ряд укрупнених

груп, до найбільш значущих з них можна віднести:

- «виробничий» ризик пов'язаний з виробництвом продукції (товарів, послуг), із здійсненням будь-яких видів виробничої діяльності. Найбільш важливі причини появи «виробничого» ризику: пониження планованих обсягів виробництва та реалізації продукції, зростання матеріальних та інших витрат, втрати від низької якості продукції, зниження цін, за якими планувалося реалізовувати продукцію чи послугу, зростання фонду оплати праці, збільшення податкових платежів та інших відрахувань, низька дисципліна поставок, перебої з паливом та електроенергією, фізичний та моральний знос необоротних активів.

- комерційний ризик – це ризик, що у процесі реалізації продукції (товарів, послуг), вироблених чи куплених підприємцем. Комерційний ризик включає ризики, пов'язані з реалізацією продукції на ринку; транспортування продукції; прийманням продукції покупцем; платоспроможністю покупця, і навіть ризик, пов'язані з форс-мажорними обставинами [1];

- фінансовий ризик пов'язаний з можливістю невиконання підприємством своїх фінансових зобов'язань. Основні причини цього ризику: знецінення інвестиційно-фінансового портфеля у зв'язку із зміною валютних курсів, нездійснення платежів. Їх можна розділити на два види:

а) інвестиційний ризик пов'язаний з вкладеннями коштів підприємства у різні проекти. Інвестиційний ризик включає всі можливі ризики, що виникають під час інвестування коштів. Інвестиційні ризики також бувають кількох підвидів: ризик упущеної вигоди - неотримання прибутку через відмову від реалізації будь-якого інвестиційного проекту; ризик зниження прибутковості – це ризик можливого зниження розміру відсотків та дивідендів за портфельними інвестиціями, а також за вкладами та кредитами, ризик зниження прибутковості поділяється на процентні та кредитні ризики. процентний ризик – ризик втрат, які зазнають інвестори у зв'язку із зміною процентних ставок над ринком [4].

б) «страховий» ризик - це ризик при якому настають передбачені

умовами договору страхові події, внаслідок чого страховик зобов'язаний виплатити страхове відшкодування. Результатом такого ризику є збитки, спричинені неефективною страховою діяльністю. Основні причини ризику: неправильно визначені страхові тарифи; азартна методологія страхувальника;

в) кредитний ризик виникає при невиконанні підприємством своїх фінансових зобов'язань перед інвесторами в результаті використання зовнішніх позикою. Ризик виникає у процесі ділового спілкування з кредиторами: банком та іншими фінансово-кредитними установами; контрагентами: постачальниками та посередниками, а також з акціонерами та ін.

6. По можливості диверсифікації ризику поділяються на [13]:

- систематичні ризику пов'язані з можливістю падіння ринку цінних паперів загалом, тобто він не пов'язаний із конкретними цінними паперами. Систематичний ризик уражає всю економічну систему чи окремий ринок країни і не піддається диверсифікації;

- несистематичні ризику завжди пов'язані з конкретними цінними паперами. «Несистематичний» ризик пов'язаний зі специфікою діяльності підприємства, складнощами його функціонування та з проблемами галузі, він може бути подоланий через диверсифікацію.

7. Ризику за можливістю страхування поділяються на [16]:

- ризик, що страхується, - це подія або низка подій, на випадок настання яких проводиться страхування. Втрати підприємства покриваються за допомогою виплат страхових компаній;

- не страхований ризик є джерелом додаткового прибутку, пов'язаним із ризиком для підприємства. Втрати від настання такого виду ризику відшкодовуються із власних коштів фірми.

Крім наведених вище класифікацій, ризику класифікують за наслідками:

- «допустимий» ризик - це загроза неповної втрати прибутку від здійснення проєкту або підприємницької діяльності в цілому. При даному

ризиків втрати можуть бути, але за розміром вони менші за очікувані;

- при критичному ризикі може бути втрата прибутку, і навіть недоотримання виручки. Тут підприємець зазнає збитків у сумі всіх витрат;

- катастрофічний ризик призводить до втрати підприємцем всіх коштів та банкрутства.

Чинник ризику у підприємницькій діяльності особливо збільшується у періоди нестабільного стану економіки, що супроводжується інфляційними процесами, політичною дестабілізацією, наддорогими кредитами тощо. Так, у теорії підприємництва виділяють фактори, згідно з якими всі ризики діляться на дві групи [18]:

- залежні від діяльності підприємства (внутрішні);

- не залежні від діяльності підприємства (зовнішні).

Основна відмінність між ними полягає в тому, що на першу групу ризиків підприємство може вплинути, тобто вжити заходів, що усувають джерела цих ризиків, на другу групу ризиків вплинути не в змозі, так як їх настання практично не залежить від його зусиль. Розглядаючи ризик на підприємстві як можливість або загрозу відхилення одержаних результатів конкретних дій або рішень від очікуваних, можна виділити ключові фактори, що визначають виникнення невизначеності у процесі реалізації комерційних ініціатив на ринку:

- відсутність стабільності суспільно-політичних відносин та інституту послідовної передачі владних повноважень у рамках конституційно-правового поля;

- відсутність уваги та низька оцінка перспектив впровадження інноваційних технологій та продуктів, які можуть бути задіяні у виробничому процесі та запобігти моральному зносу основних засобів підприємства;

- низький рівень відтворення та оновлення основних засобів у галузевому розрізі, що негативно впливає на окремі підприємства;

- невизначеність ринкової кон'юнктури, пов'язаної із уповільненням

економічного зростання та обмеженнями санкційної політики щодо представників вітчизняного бізнесу;

- багатоваріантність інвестування коштів з погляду можливостей реального сектора економіки та фінансового ринку, а також різноманітність критеріїв оцінки, що визначають ефективність вкладень у статичному та динамічному аспекті;

- низька економічна та правова грамотність суб'єктів бізнес-процесів, недотримання державних стандартів та нормативної документації.

У зв'язку з тим, що поняття «ризик» багатогранне і включає різноманітні фактори, що характеризують не тільки особливості конкретного виду діяльності, а й специфічні риси невизначеності, в умовах якої дана діяльність здійснюється, досить складно виявити всі ризики. Слід зазначити, що причини виникнення конкретного ризику залежить від виду та виду діяльності підприємства.

Висновки до першого розділу

1. Відзначено, що ризик - це ймовірність настання несприятливого результату запланованого виду діяльності при прийнятті рішень про її кінцеві результати в умовах змін зовнішнього та внутрішнього середовища. При цьому величина ризику та його негативних наслідків піддається регулюючій дії при використанні адекватних інструментів на мікро, мезо та макро рівнях управління. Дана категорія – ризик є вихідною базою для формулювання теоретико-методичних положень, що формують суть різних видів ризику, зокрема, поняття ризику спільного підприємництва.

2. Встановлено, що прояв та вплив на економіку ризиків здійснюється через його функції: інноваційна чи стимулююча; захисна; регулятивна; аналітична.

3. Відмічено, що концептуальні підходи до організації управління ризиками та способів його ідентифікації мають такі відмінності: в ідеї

підприємництва вже закладено можливість ризику невдачі, але у разі успіху підприємцю забезпечено прибуток; підприємства завжди стикаються з чистими ризиками, які завдають лише шкоди у разі їх настання; для деяких параметрів на підприємстві існують планові або оптимальні значення, відхилення від них спричиняють недоотримання прибутку або додаткові витрати (баланс попиту та пропозиції).

4. Зазначено, що кожне підприємство індивідуальне, оскільки створюється і функціонує за певних, властивих лише йому умов. Внаслідок цього неможливо визначити точний перелік ризиків, характерних для будь-якого підприємства. Наголошено, що найбільшій уваги заслуговують внутрішні ризики, які мають дуже різноманітну структуру і можуть бути поділені на ряд укрупнених груп, до найбільш значущих з них можна віднести: виробничий ризик; комерційний ризик; фінансовий ризик; інвестиційний ризик; страховий ризик; кредитний ризик.

5. Виділено три основні групи факторів, що впливають на ризики сільськогосподарського підприємництва: 1) наявність та якість ресурсів (посадковий матеріал, обладнання, фахівці, фінансове забезпечення тощо); 2) організаційна структура підприємства (система управління виробничо-технологічними процесами, узгодженість дій співробітників та загальної стратегії підприємництва, узгодженість цілей партнерів); 3) зовнішнє середовище (економічна та політична ситуація в країні, діяльність конкурентів, ситуація на ринку сільськогосподарської продукції, технологічний розвиток).

РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

2.1. Фінансово-економічна характеристика ТОВ «Криничанський техноцентр»

Товариства з обмеженою відповідальністю «Криничанський техноцентр» Криничанського району Дніпропетровської області (ТОВ «Криничанський техноцентр»)) було створене 11 листопада 2002 року. Директором даного товариства є Атаманчук Юрій Арнольдович.

ТОВ «Криничанський техноцентр» створено у відповідності до статуту на базі колективного сільськогосподарського підприємства і в якості юридичної особи воно має майно, відокремлене від майна учасників підприємства, та будь-якої третьої особи, має право від свого імені набувати майнових та немайнових прав і нести обов'язки.

ТОВ «Криничанський техноцентр» знаходиться у Кам'янському (Криничанському) районі, Дніпропетровської області с. Світлогирське, провулок Нагирний, будинок 1В.

Основним напрямком діяльності ТОВ «Криничанський техноцентр» є: 01.11 «Вирощування зернових та технічних культур»; інші: 01.61 «Допоміжні види діяльності у галузі вирощування сільськогосподарських культур», 10.91 «Виробництво готових кормів для тварин, що утримуються на фермах», 46.21 «Оптова торгівля зерном, необробленим тютюном, насінням та кормами для тварин». Головним ресурсним забезпеченням сільськогосподарського підприємства є земля.

Організаційно-управлінська структура підприємства та умови діяльності його підрозділів визначаються внутрішніми документами.

Для більш точного аналітичного дослідження майнового стану ТОВ «Криничанський техноцентр» є визначення показників оцінки їх рівня

прогнозування наявності структури майнового стану, узагальнення результатів аналітичного досліджень та їх оформлень.

Щоб проаналізувати майновий стан та капітал ТОВ «Криничанський техноцентр» пропонуємо розглянути додаток А, де відображено наявність та рух майна (надходження і списання) протягом останніх п'яти років.

З даної таблиці можемо зробити висновок, що всі активи господарства за останні п'ять років збільшилися – на 50%. Зменшення дебіторської і кредиторської заборгованості і її частки в оборотних активах у 2020 році свідчить про обачну кредитну політику ТОВ «Криничанський техноцентр» стосовно покупців і кредиторів. Зростання вартості довгострокових біологічних активів у 2020 на 53 % порівняно з 2016 зумовлено розвитком в галузі тваринництва. Часовий діапазон дає змогу відслідкувати всі показники майнового стану в динаміці, в результаті чого можемо зробити висновок: спостерігається чітка тенденція до збільшення активів господарства.

Аналіз капіталу ТОВ «Криничанський техноцентр» здійснюється для визначення стану співвідношення власного капіталу із зобов'язаннями, що теж впливає на фінансовий стан господарюючого суб'єкта.

Проаналізувавши можемо стверджувати, що власний капітал за останні 4 роки зріс на 57%, а частка кредиторської заборгованості та зобов'язань зменшилася, що говорить про економічну самостійність підприємства.

Важливе значення для господарства має аналіз вивчення руху і технічного стану основних засобів. Аналізуються ці показники з метою встановлення готовності підприємства для виконання своїх поставлених цілей. Наведений аналіз забезпечує інформацією про кількість ресурсів та їх дію на виробничий процес у підприємстві, а також дає можливість визначити їх стан і дати їм оцінку (Додаток Б). З наведеної таблиці можемо зробити висновок, що вартість основних засобів у 2020 році порівняно з 2016 зросла на 54 %. Це пояснюється тим що на підприємстві відбувалось надходження

основних засобів, та на підприємстві не відбувалося оновлення основних засобів.

Фінансові результати діяльності підприємства характеризуються приростом суми власного капіталу (чистих активів), основним джерелом якого є прибуток від операційної, інвестиційної, фінансової діяльності, а також отриманий унаслідок надзвичайних обставин [28].

Фінансові результати діяльності господарюючого суб'єкта зазначені у додатку В, по якому ми бачимо, що за останні 5 років чистий дохід від реалізації поступово збільшувався це свідчить про те, що ТОВ «Криничанський техноцентр» реалізовувало все більше продукції, це можна пояснити тим що підприємство розширило асортимент своєї продукції та зайняло більший сегмент ринку серед покупців, але в 2018-2019 роках даний дохід зменшився це означає, що були несприятливі роки для підприємства, а саме посушливий клімат.

Під фінансовою стійкістю розуміють такий стан фінансових ресурсів підприємства, їх структуру та рівень маневреності, за якого забезпечується фінансова незалежність та рівня ризику, рис. 2.1 показує нам оцінку фінансової стійкості ТОВ «Криничанський техноцентр».

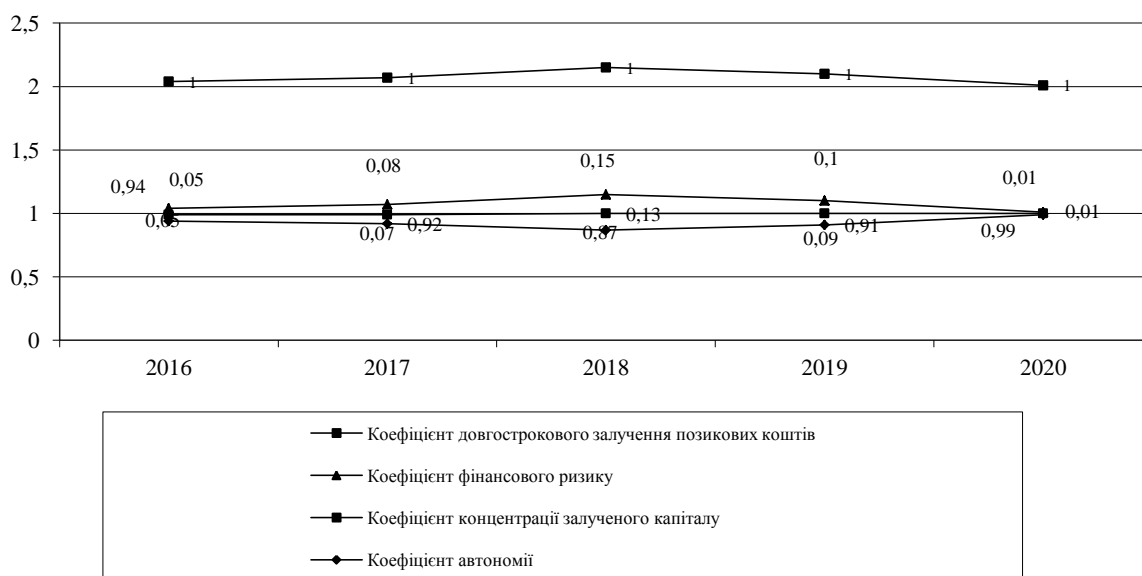

Рис. 2.1. Оцінка фінансової стійкості ТОВ «Криничанський техноцентр» за 2016-2020 рр.

Фінансово стійким можна вважати такий господарюючий суб'єкт, який за рахунок власних коштів може забезпечити запаси і витрати, своєчасно розрахуватись із своїми зобов'язаннями, не допустити простроченої кредиторської заборгованості.

Проаналізувавши оцінку фінансової стійкості ТОВ «Криничанський техноцентр», ми бачимо, що коефіцієнт автономії має чітку тенденцію до збільшення, це свідчить про збільшення частки власного капіталу в загальній сумі коштів, інвестованих у діяльність. Частка зобов'язань у величині пасивів зменшилася, про що зазначалося вище, як результат зменшився коефіцієнт концентрації залученого капіталу. Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів, свідчить, що рівень забезпеченості необоротних активів оборотними засобами збільшився на 5%.

Провівши аналіз ліквідності, платоспроможності та оборотності оборотних активів ТОВ «Криничанський техноцентр» зробимо наступний висновок, що не дотримується нерівність $A1+A2 > П1+П2$ [28], це свідчить про низку ліквідність балансу підприємства, тобто його платоспроможність в найближчий до моменту проведення аналізу час. Але про позитивну діяльність підприємства свідчить коефіцієнт покриття який у товариства більше 2 це забезпечує підприємству надійне покриття заборгованості, навіть у випадку скорочення розмірів поточних активів на 50%, також про велику ймовірність погашення заборгованості свідчить проміжний коефіцієнт покриття який у сільськогосподарському підприємстві більше нормативного значення.

Наступну групу, яку ми розглянемо, є оцінка ділової активності ТОВ «Криничанський техноцентр» представлена у додатку Д. Відносно даних які зазначені у даному додатку ми маємо, що аналізуючи дані таблиці, можна зробити висновок, що фондвіддача необоротних активів за 5 років зменшилась на 19 %, що є негативним показником, але потрібно зауважити, що значний спад спостерігався в 2017-2018 роках, а з 2019 року показник фондвіддачі необоротних активів почав зростати. Чистий дохід ТОВ

«Криничанський техноцентр» зріс на 44%, але разом із ним також зросли і операційні витрати на 80%, що не досить добрий показник.

Останнім етапом проведення оцінки роботи господарства буде комплексний аналіз фінансового стану господарства (Додаток Е), який дасть змогу зробити остаточній висновок по роботі підприємства та виявити позитивні та негативні фактори впливу на використання всіх ресурсів, визначення фінансових результатів та рентабельності господарства, прийняття рішення про визначення структури балансу задовільною чи незадовільною, а господарюючий суб'єкт - платоспроможним чи неплатоспроможним.

В загальному з таблиці видно, що коефіцієнти ліквідності підприємства є стабільними і впродовж п'яти років не змінювався, зокрема коефіцієнт поточної ліквідності дорівнює 10 з 10 рейтингових оцінок, що є досить добре для підприємства і свідчить про здатність підприємства сплатити свої зобов'язання.

Показники фінансової незалежності, стабільні і показують фінансову стійкість підприємства, можливість його роботи без сторонньої фінансової допомоги. Показники рентабельності ТОВ «Криничанський техноцентр», в 2016-2020 роках знижувалися через засушливі періоди, але в 2020 році досяг 10 рейтингових оцінок. Це означає, що підприємство на правильному шляху і обрало правильну тактику роботи, але цей результат потрібно закріпити в майбутньому.

Тому маємо зробити висновок, що підвищуючи свій рівень рентабельності господарство отримує все більше шансів покращити свою фінансову незалежність. Величина інтегрованого показника фінансового стану у 2020 становить 8,83, відповідно рейтинг фінансового стану підприємства – А, тобто досліджуване підприємство з дуже стійким фінансовим станом.

2.2. Оцінка служби економічної безпеки підприємства та характеристика її стану за елементами

Економічний механізм системного захисту підприємства є спосіб перетворення стану небезпеки в захищеність за рахунок ефективного контролю входу ресурсів та виходу продукції, комбінування ендогенних факторів та мобілізації резервів, моніторингу та фільтрації загроз, їх відображення та нейтралізації. Функція даного механізму – забезпечення системної протидії екзогенним та ендогенним негативним впливам при мінімумі витрат та максимумі корисного ефекту, а метою є підтримання безперервності розширеного відтворення та гомеостазу підприємства у триєдиній системі координат його конкурентоспроможного, сталого та безпечного розвитку.

Концепція системного захисту ТОВ «Криничанський техноцентр» заснована на активному перетворенні суб'єктом господарювання відносин у найбільш сприятливі в динамічному процесі забезпечення захищеності. Це означає проведення системних перетворень у ході цілеспрямованого на умови та середовище, ресурси, суб'єкти та об'єкти, процеси та результати функціонування фірми. Тим самим забезпечується відображення виникаючих загроз і захист від негативних факторів, а також створюються сприятливі умови для розвитку ключових компетенцій підприємства, збільшення його економічного потенціалу та реалізації позитивних траєкторій розвитку.

Для оцінки стану економічної безпеки ТОВ «Криничанський техноцентр» доцільно здійснити діагностику рівня безпеки її складових: фінансової; інформаційної; інтелектуальної; кадрової; техніко-технологічної; політико-правової; інноваційної; екологічної; силової.

Скориставшись методикою щодо проведення оцінювання фінансово-економічної безпеки підприємства, яка подана в рекомендаціях «Організаційне та методичне забезпечення виконання дипломних робіт» [28] отримаємо наступні розрахунки рис. 2.2.

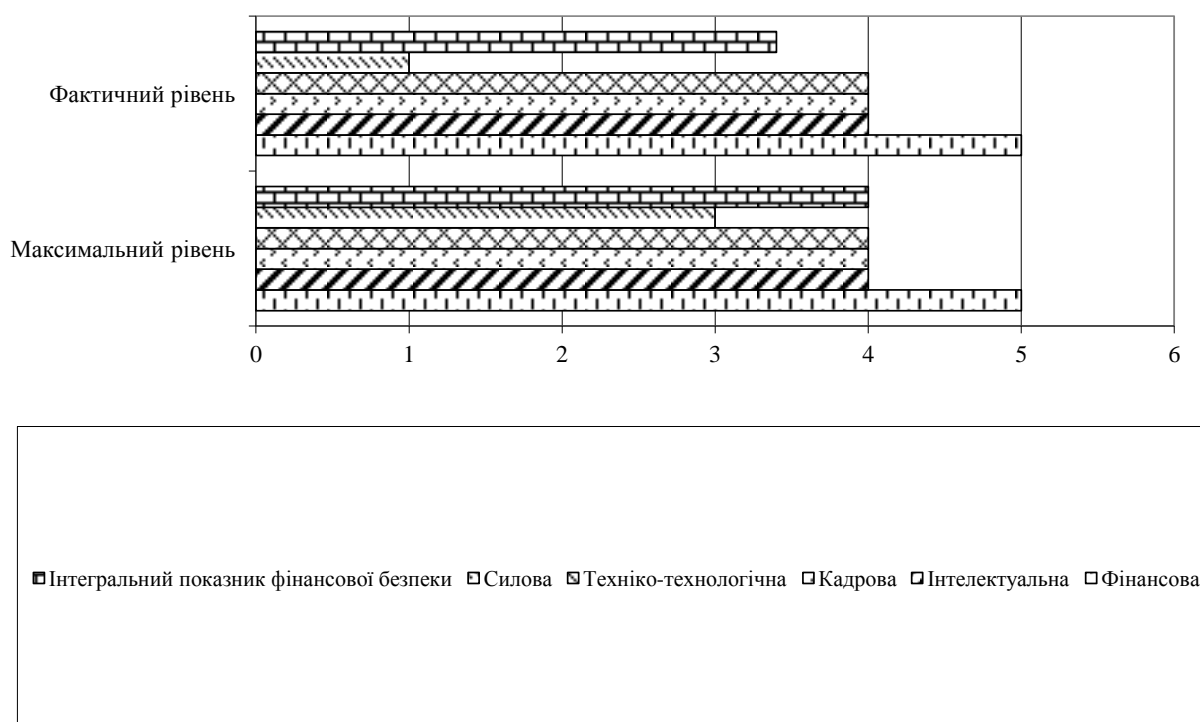

Рис. 2.2. Оцінка економічної безпеки підприємства за 2020 р.

На основі наведеної класифікації рівнів фінансової безпеки підприємства та розрахунків інтегрального показника фінансово-економічної безпеки робимо висновки про те, що ТОВ «Криничанський техноцентр» має «добрий» рівень фінансово-економічної безпеки. Даний стан характеризується такими показниками, які наближені до максимального рівня. Виключення становить силовий елемент безпеки відносно оцінка якого становить 0,3, тобто фактичний рівень менший на 66, 67 % за максимальний.

Роль бухгалтерії у забезпеченні економічної безпеки підприємства визначається завданнями, які покликані вирішити цей підрозділ. Можна сказати, що бухгалтерія займає якщо не центральне, то одне з центральних місць в економічній безпеці підприємства. До завдань, здійснюваних бухгалтерією, слід зарахувати:

- облік стану власності;
- врахування результатів використання власності;
- забезпечення цілісності власності;
- здійснення взаємних розрахунків із партнерами (постачальниками,

інвесторами), клієнтами (споживачами продукції), персоналом, власником та державою.

Власне облік стану власності підприємства полягає у реєстрації:

- надходження та рухи основних засобів та нематеріальних активів, їх класифікація та методи оцінки;
- нарахування амортизації основних засобів та нематеріальних активів;
- матеріально-виробничих запасів, порядок оцінки та їх списання у виробництво;
- грошових коштів та фінансових вкладень.

Можливість реалізації права власності передбачає, що виключається порушення його особами, які є власниками. Елементами системи гарантування прав власності є контроль за їх дотриманням та захистом. Функція контролю полягає у виявленні та ідентифікації фактів порушення прав. Функція захисту - у застосуванні ефективних стимулів, що протидіють подібним порушенням.

Здійснення взаємних розрахунків із партнерами (постачальниками, інвесторами), клієнтами (споживачами продукції), персоналом, власником та державою. Розрахунки:

- пов'язані з виплатою заробітної плати та підзвітних сум працівникам, дивідендам акціонерам;
- обумовлені фінансовими взаємовідносинами щодо поставок продукції (виконання робіт, надання послуг), закупівлі сировини та матеріалів, сплати податків, внесків у позабюджетні фонди, отримання та повернення кредиту та ін.

Усі розрахунки підприємства можна поділити на дві групи:

- платежі за товарними операціями – це операції, пов'язані з рухом товару, розрахунки з постачальниками та підрядниками, покупцями та замовниками, комісіонерами та комітентами;
- розрахунки за нетоварними операціями – операції, не обумовлені рухом товару, а пов'язані лише з рухом коштів, – розрахунки з бюджетом та

позабюджетними фондами, засновниками, акціонерами, підзвітними особами, довірителями та повіреними, кредитними організаціями.

Таким чином, головною метою бухгалтерського обліку є формування повної та достовірної інформації, отримання якої пов'язане з урегулюванням інтересів внутрішніх та зовнішніх користувачів. Врахована інформація піддається інтерпретації з різних точок зору з метою визначення ступеня як задоволення, так і можливості задоволення інтересів усіх зацікавлених сторін. Отримана інформація використовується для виявлення тенденцій розвитку підприємства різних альтернатив, прийняття управлінських рішень.

Бухгалтерський облік повинні вести всі юридичні особи, що знаходяться на території країни. З цією метою здійснюється нормативно-правове регулювання бухгалтерського обліку, що дозволяє оцінювати діяльність підприємств із єдиних позицій.

Нормативна база бухгалтерського обліку безпосередньо пов'язана із законодавством країни, яке включає документи: нормативно-правове регулювання; нормативно-методологічне регулювання; консультативно-методичного характеру.

Робочі документи ТОВ «Криничанський техноцентр» визначають особливості організації та ведення обліку у ньому. Основними з них є:

- документ щодо облікової політики підприємства;
- затверджені керівником форми первинних облікових документів;
- графіки документообігу;
- затверджений керівником План рахунків бухгалтерського обліку;
- затверджені керівником форми внутрішньої звітності.

Для забезпечення економічної безпеки підприємства набагато важливіше правильна оцінка майбутніх доходів та витрат, чим констатація фактів, що відбулися, внутрішні користувачі повинні використовувати превентивну функцію бухгалтерського обліку, побудовану на принципі випередження даних для ухвалення рішення. У процесі ведення господарської діяльності підприємства піддаються впливу внутрішніх та

зовнішніх факторів, що призводять до виникнення ризиків, здатних впливати на фінансове становище та фінансові результати діяльності.

Не менш важливе завдання безпечного ведення бізнесу – забезпечення збереження активів. Під збереженням об'єкта треба розуміти не лише його фактичну наявність, а й стан об'єкта, що дозволяє використовувати його під час виробництва продукції або для управлінських потреб, та мінімізацію втрат під час зберігання.

Внутрішні користувачі бухгалтерської інформації повинні аналізувати причини виникнення ризиків, оцінювати схильність до організації ризиків, розробляти механізм управління ризиками. Так фінансові ризики можуть бути пов'язані зі зміною цін на сировину, матеріали, що купуються, коливанням курсу іноземної валюти, зміною ключової ставки Національного банку України, невчасними розрахунками покупців (замовників) за реалізовані товари (роботи, послуги) та інших дебіторів, неможливістю організації своєчасно та в повному обсязі виконати свої зобов'язання [38].

Для прийняття ефективних управлінських рішень з'явилася сполучна ланка між бухгалтерським (фінансовим) обліком та управлінням - управлінський облік. Цілі управлінського обліку: планування, прогнозування, контроль показників економічної ефективності діяльності підприємства. Завдання управлінського обліку: інформаційне забезпечення ухвалення оперативних управлінських рішень. Внутрішнім користувачам недостатньо даних бухгалтерської звітності. У бухгалтерському (фінансовому) обліку формуються дані щодо всіх об'єктів бухгалтерського обліку у грошовому та натуральному (якщо це можливо) вираженні: про наявність та рух відповідного об'єкта.

Керівники підприємства та керівники окремих структурних підрозділів, менеджери різних рівнів управління можуть формувати різноманітні запити щодо окремих об'єктів бухгалтерського обліку:

- про наявність сировини, матеріалів на складі, про відвантаження готової продукції покупцям, про наявність коштів на рахунках у банках, про

стан розрахунків із покупцями, постачальниками, з бюджетом та позабюджетними фондами. Під час ведення управлінського обліку розширено джерела даних (інформації) – використовуються не лише дані бухгалтерського (фінансового) обліку та бухгалтерської звітності, а й дані статистичного обліку, оперативного обліку, податкового обліку, протоколи зустрічей з працівниками інших підприємств, дані, опубліковані в засобах масової інформації та ін.;

- формування цінової політики. У бухгалтерському (фінансовому) обліку формується собівартість готової продукції, що є найважливішим показником для формування ціни.

Мета створення комерційної організації – отримання прибутку. Але як мінімум підприємство має окупити свої витрати. Проводиться аналіз зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на собівартість продукції, загальногосподарські витрати, плануються обсяги продажу та ціни, доходи та витрати підприємства.

Якщо підприємство має кілька видів діяльності (кілька видів продукції), то оцінюється ефективність конкретного виду діяльності (конкретного виду продукції), виявляються види діяльності (продукція), що видаються збитковими або можуть стати збитковими під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів; вибір найефективнішого шляху розвитку [36].

Ведення бухгалтерського обліку є обов'язком економічного суб'єкта. Ведення управлінського обліку залежить від волевиявлення керівництва підприємства. Порядок ведення управлінського обліку, складання звітності державою не регламентується, залежить потреб внутрішніх користувачів.

Завдання менеджменту - аналіз фінансових ризиків та інших факторів, що впливають на фінансовий результат діяльності, розробка заходів, спрямованих збільшення прибутку, підвищення ефективності використання активів, виключення чи зменшення наслідків фінансових ризиків.

2.3. Організація системи управління ризиками на підприємстві

Одним із видів аналізу ризиків, який може бути активно використаний в умовах адаптивної моделі управління ризиками, є кількісний аналіз, що створює можливість чисельно визначити розміри окремих ризиків та ризику підприємства в цілому. Проведення оцінки ризику дозволяє виявити суттєві неточності та ризикові галузі у фінансово-господарській діяльності підприємства.

Дослідження показують, що всі абсолютні показники мають один загальний недолік - їх значення визначають абсолютні значення вихідного фактора. Вони є неточними, отже краще їх використовувати разом із іншими категоріями: відносними, статистичними та іншими. Коректність абсолютних показників оцінки ризику залежить переважно від правильності ведення обліку для підприємства.

При підборі системи показників оцінки ризику слід брати до уваги такі вихідні дані:

- первинна інформація бухгалтерського та управлінського обліку для прийняття управлінських рішень,
- економічний та управлінський зміст запропонованих показників,
- сумісність запропонованих показників, можливість використання в умовах невизначеності економічного середовища тощо.

Успішне застосування будь-якого з методів оцінки ризиків сільськогосподарського підприємництва передбачає передусім наявність вичерпної об'єктивної інформації про існуючі в конкретних економіко-географічних, природно-кліматичних та еколого-господарських умовах виробництва сільськогосподарської продукції, джерелах походження цих ризиків, а також факторів які впливають їх рівень [34].

Як було зазначено, сільськогосподарське підприємництво достатньо ризиковане. На ефективність сільськогосподарського виробництва негативно впливають такі фактори:

- зміна погодних умов;

- дефіцит найманих працівників при сезонних роботах;
- вихід з ладу та поломка машин та обладнання;
- загибель тварин та сільськогосподарських рослин через хвороби; шкідників;
- відсутність гарантованих закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію;
- зміна державної політики країни [46].

Важливо, що те, що відбувається останніми роками істотне збільшення посівних площ (насамперед, під вирощування ріпаку) не забезпечується належним контролем дотримання правил сівозміни, збалансованого та екологічно обгрунтованого внесення хімічних добрив для отримання високих урожаїв.

Прямим наслідком цього є стійке виснаження земельних ресурсів, надмірне забруднення річок і водойм, що існують на території, наслідками високої та слабо контрольованої інтенсифікацією сільськогосподарського є: ерозія, втрата родючості ґрунтів, виснаження запасів поживних речовин, засолення та підлуження, забруднення ґрунтово-водних систем, втрата родючих польових земель для розвитку міст, зниження врожайності, відродження шкідників та хімічне забруднення та руйнування природних механізмів контролю. При цьому важливо розуміти, що далеко не всіма ризиками можна управляти, маючи на увазі їх планування та прогнозування, попередження та зменшення з використанням можливостей підприємницької структури, якою б вона не була великою та фінансово стійкою.

Зазначимо, що найбільш вагомим елементом достатньо збиткового ризику в сільському господарстві у цьому регіоні є погодно-кліматичні особливості з урахуванням регулярного проходження над його територією літніх циклонів та осінніх тайфунів. Зменшення негативного впливу цього джерела на рівень сільськогосподарського ризику у відсутності гідротехнічної системи запобігання перезволоженню посівних площ у весняний, літній та осінній періоди можливе лише шляхом організації

надійних середніх та довгострокових прогнозів кліматичних явищ, насамперед катастрофічних. У сукупності з впровадженням у практику планування сільськогосподарських робіт диференційованого графіка їх проведення з можливою поправкою на погодний фактор може призвести до істотного зменшення ризиків підприємства (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Систематизація джерел виникнення ризиків на підприємстві

№ п/п	Джерела ризиків	Характеристика
1	Природне стихії (включаючи екстремальні погодні явища)	Затоплення посівних площ, періодичний дефіцит чи надлишок опадів, аномальний тепловий режим.
2	Біологія та навколишнє середовище	Застосування різних пестицидів без дотримання норм та регламентів, що призводить до підвищеної хімізації земель, зниження родючості, знищення родючого шару ґрунту. Сільськогосподарські шкідники та хвороби; забруднення, спричинене поганими санітарними умовами, людьми чи хворобами.
3	Ринок	Зміни пропозиції чи попиту, що впливають на внутрішні чи міжнародні ціни. Зміна попиту на кількісні чи якісні атрибути. Зміна вимог безпеки харчових продуктів чи термінів їх постачання; зміна репутації та надійності ланцюжка поставок.
4	Логістика та інфраструктура	Зростання цін на ПММ, електроенергію. Зміни у витратах на транспорт, зв'язок чи енергію. Невисокий рівень розвитку плюс зношеність транспортної, комунікаційної чи енергетичної інфраструктури. Нема розвитку об'єктів інфраструктури.
5	Управління та операції	Не достатньо обґрунтовані управлінські рішення. Низький рівень контролю за якістю. Помилки прогнозу та планування. Високе зношування сільськогосподарської техніки. Використання неякісного насіння. Неможливість адаптуватися до змін у грошових та трудових потоках.
6	Законодавство та інститути	Невизначена грошово-кредитна, податкова та фінансова політика.

3 метою вдосконалення системи управління ризиками

сільськогосподарського підприємництва, на наш погляд, важливо зробити їх угруповання за типами та умовами прояву, а також рівня управлінських впливів з подальшою розробкою відповідних механізмів. Є можливим у цьому дослідженні розглядати встановлені експертним шляхом найбільш значущі групи факторів ризику, показані в таблиці 2.1. Проведене дослідження дозволило нам виділити ризики у межах трьох рівнів (табл. 2.2):

- мікроризик, що впливає на підприємницьку структуру;
- мезоризик, що впливає групи підприємницьких структур (регіон чи галузь);
- макроризики (системні) ризики, що впливають на рівні країни.

Таблиця 2.2

Сільськогосподарські ризики в розрізі типів та рівнів управління

№ п/п	Тип ризику	Мікроризик	Мезоризик	Макроризик
1	Економічні	«Плаваючий» курс співвідношення валют. Зміни у доходах з інших джерел (несільськогосподарські).	Зміни в оренді чи викупі землі, нові вимоги до сільськогосподарської продукції. Дефіцит бюджету для фінансової підтримки підприємців.	Зміна цін через зовнішні шоки, торгівельну політику, нові ринки, ендегенну мінливість. Зміна процентних ставок/вартості фінансових активів, доступу до кредитів.
2	Політичні	Ризик відповідальності за прийняті рішення.	Зміни у місцевій політиці чи правилах.	Зміни в регіональній або національній політиці та нормативних актах, екологічному праві.
3	Виробничі	Відсутність необхідної техніки, обладнання, виробничих площ.	Погодні катаклізми.	Шкідники, інфекційні хвороби, технологічна відсталість.

Така систематизація дозволяє отримати більш якісну інформацію про

джерела ризику, що забезпечує ефективну та оперативну їхню ідентифікацію. При цьому важливо розуміти, що у всіх можливих класифікаціях межа між різними типами ризиків розмита. Наприклад, цінові чи виробничі ризики часто пов'язані з різними сингулярними подіями, які також позначаються як ризики. Для того, щоб полегшити ідентифікацію та розмежування різних видів ризику, нами були виділені особливості сільськогосподарських ризиків, які поєднують у собі системні характеристики з чотирма типами джерел ризику, встановленими різними авторами.

На додаток до цього визначено деякі події, які можуть вплинути на результативність сільськогосподарського підприємництва. До мікроризику нами віднесені особисті небезпеки, включаючи хворобу працівників, які специфічні для окремих підприємців і нерідко можуть фактично бути важливішими, ніж системні ризики. Щодо ризиків макроекономічного характеру слід розуміти, що вони зазвичай системні, часто корелюються між підприємцями у країні та у різних секторах економіки. Крім того, макроекономічні ризики також можуть бути скориговані: наприклад, зміни цін можуть виникати одночасно із змінами відсоткових ставок.

Специфіка сільськогосподарського підприємництва у тому, що вона неминуче пов'язана з ціновим ризиком, оскільки існують біологічні запізнення. Найпростіший інструмент, призначений для боротьби з ціновим ризиком, - це «контракт», у якому підприємець та покупець сільськогосподарської продукції погоджуються заздалегідь з умовами постачання, включаючи ціну.

На регіональному чи національному рівні ризики виробництва врожайності корелюють. Проте коли ризики позитивно корелюють між підприємцями, їх важко об'єднати, щоб зменшити дисперсію. Ціни, як правило, сильно корельовані і є джерелом системного ризику у тому числі [5]. При цьому ціновий ризик підприємців негативно корелює із ціновим ризиком покупців сільськогосподарської продукції. Об'єднаний ціновий ризик між продавцями та покупцями є основною ідеєю ф'ючерсних ринків та

вертикальної інтеграції чи контрактних угод. На добре розвинених ринках це можна зробити за відносно низьких транзакційних витрат.

Таким чином, доцільно класифікувати сільськогосподарський ризик за різними рівнями залежно від характеру різних інструментів та стратегій, що можуть виникнути. Катастрофічні події (пов'язані з великими втратами), які, як уже зазначалося, дуже ймовірні, об'єктивно повинні бути віднесені до першого рівня. Другий рівень включає ризики, котрим можливі конкретні ринкові рішення управління. Останнім рівнем є рівень утримання ризику – нормальні ризики, які мають керуватись будь-яким підприємцем.

Враховуючи виявлені особливості сільськогосподарських ризиків ТОВ «Криничанський техноцентр», слід вважати правомірним проходження наступних етапів їх виявлення: ідентифікацію державними чи приватними агентами основних видів ризику (посухи, повені, хвороби, ціни); визначення катастрофічного ризику та інших рівнів ризику та наслідків з погляду відповідальності підприємців, урядових чи неурядових організацій; комунікаційні зусилля державних та приватних підприємців щодо підвищення поінформованості про ризики та роз'яснення відповідальності ризиків серед підприємців; збір інформації про сприйняття ризику та переваги підприємців у регіоні.

Таким чином, виявлені та систематизовані в рамках цього дослідження фактори, що впливають на рівень ризиків сільськогосподарського підприємництва та існуючі основні джерела виникнення, дозволяють створити систему управління процесом їх попередження, зменшення та виключення.

Висновки до другого розділу

1. На основі проведених досліджень можемо дійти висновку, що більшість показників зазнали позитивних змін, що свідчить про розвиток підприємства. Зазначено, що ТОВ «Криничанський техноцентр» веде обачну

кредитну політику, про що свідчить зменшення дебіторської і кредиторської заборгованості і її частки в оборотних активах у 2020 році. Констатовано, збільшення чистого доходу від реалізації впродовж 5 років, що пояснюється розширенням асортименту підприємства та як наслідок збільшенням сегменту ринку. Комплексна рейтингова оцінка показала рейтинг 8,83, що означає, що досліджуване підприємство має стійки фінансовий стан.

2. На основі проведеної класифікації рівнів фінансово-економічної безпеки підприємства та розрахунків інтегрального показнику фінансово-економічної безпеки робимо висновки про те, що ТОВ «Криничанський техноцентр» має «добрий» рівень фінансово-економічної безпеки. Даний стан характеризується такими показниками, які наближені до максимального рівня. Виключення становить силовий елемент безпеки відносна оцінка якого становить 0,3, тобто фактичний рівень менший на 66, 67 % за максимальний.

3. Було встановлено, що завдання менеджменту є аналіз фінансових ризиків та інших факторів, що впливають на фінансовий результат діяльності, розробка заходів, спрямованих збільшення прибутку, підвищення ефективності використання активів, виключення чи зменшення наслідків фінансових ризиків.

4. Наголошено, що при підборі системи показників оцінки ризику слід брати до уваги такі вихідні дані: первинна інформація бухгалтерського та управлінського обліку для прийняття управлінських рішень, економічний та управлінський зміст запропонованих показників, сумісність запропонованих показників, можливість використання в умовах невизначеності економічного середовища тощо.

5. Проведене дослідження дозволило нам виділити ризики для ТОВ «Криничанський техноцентр» у межах трьох рівнів: мікроризик, що впливає на підприємницьку структуру; мезоризик, впливають групи підприємницьких структур (регіон чи галузь); макроризики (системні) ризики, що впливають на рівні країни.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Методичний підхід до удосконалення системи управління ризиками аграрного підприємства

Згідно з проведеним дослідженням управління ризиками аграрного підприємства представляє взаємопов'язану систему, в якій підприємницькі структури та урядові інститути взаємодіють з метою попередження ризикових ситуацій та зменшення їх екологічних та соціально-економічних наслідків.

Результатом цих взаємодій є набір стратегій та інструментів управління ризиками, які можуть бути використані підприємствами. При цьому доступні стратегії – «не просте доповнення державних програм, ринкових інструментів та рішень – вони взаємозалежні та є унікальною системою» [8].

У зв'язку з тим, що підприємець є суб'єктом, який найкраще знає, які виміри, характеристики та кореляції ризиків впливають на його підприємницьку діяльність, саме він має самостійно оцінювати необхідність використання різних стратегій запобігання ризиковим ситуаціям та зменшення їх негативних наслідків.

Для досягнення мети цього дослідження нами згруповано конкретні стратегії управління ризиками за трьома категоріями:

- стратегії профілактики для зниження ймовірності виникнення несприятливої події;
- стратегії пом'якшення наслідків для зниження потенційної дії несприятливої події;
- стратегії подолання наслідків для впливу на ризиковану подію, коли вона сталася.

Необхідність вибору тієї чи іншої стратегії обумовлено тим, що одні з

них фокусуються на згладжуванні доходів, тоді як інші згладжують споживання. Поряд з цим слід враховувати, що запропоновані стратегії можуть ґрунтуватися на заходах, що проводяться на різних організаційних рівнях: на рівні сільськогосподарського підприємства, галузі або на рівні державного органу управління.

Зроблений акцент на відповідальності власників підприємницької структури за результати сільськогосподарського виробництва, який визначає насамперед необхідність вибору можливих інструментів та стратегій управління його ризиками в реально існуючих умовах, ринкових та державних механізмів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Сукупність можливих інструментів та стратегій управління ризиками сільськогосподарського підприємства

Вид стратегії	Підприємці	Ринок	Держава
Скорочення ризиків	Технологічний вибір	Навчання управління ризиками	Макроекономічна політика. Запобігання стихійним лихам (боротьба з повенями, пожежами). Профілактика захворювань тварин та рослин
Зниження ризику	Диверсифікація виробництва	Ф'ючерси та опціони. Страхування. Вертикальна інтеграція. Виробництво/маркетинг. Контракти Розпродаж. Диверсифіковані фінансові вкладення Робота поза підприємством	Згладжування доходів податкової системи. Контрциклічні програми. Прикордонні та інші заходи у разі зараження інфекційними хворобами
Управління ризиками	Запозичення фінансів/досвіду	Продаж фінансових активів. Заощадження/запозичення в банків. Дохід від підприємства	Зменшення небезпеки ризику. Соціальна допомога. Програмна підтримка сільського господарства

Перелік доступних інструментів та стратегій може бути різним у різних країнах та для різних підприємців [9]. Наприклад, через їх розмір, місцезнаходження чи доступність інформації, одні підприємці можуть мати більш легкий доступ до ринкових інструментів, ніж інші. Крім цього, підприємець може вибрати серед доступних інструментів комбінацію інструментів і стратегій, які найкраще відповідають його схильності до ризику й рівню його можливого скорочення.

Проведене дослідження дозволяє вважати, що з управління ризиками в сільському господарстві у розвинутих державах основними інструментами є ф'ючерсні ринки боротьби з ціновим ризиком та страхові ринки боротьби з виробничим ризиком. Але є деякі ризики, які важко застрахувати за допомогою ринкових механізмів, що може вимагати сегментування ризиків на різних рівнях для управління кожним рівнем різними інструментами та стратегіями. Практика функціонування аграрних підприємств показує, що з огляду на чутливість урожаю сільськогосподарських культур та продуктивності тваринництва до погодних умов та інших небезпек існує потенційний попит на страхування цих видів діяльності, особливо за наявності державної підтримки підприємницьких структур [19].

Крім цього, на відміну від раніше представлених результатів, запропонований поділ джерел ризиків на стохастичні та детерміновані дозволяє розуміти, вплив яких ризиків є неминучим (детерміновані), а для яких рівень ймовірності та передбачуваності дуже низький, що не дозволяє достатньо впевнено передбачати можливі варіанти розвитку підприємництва.

На підставі проведених досліджень та узагальнення існуючих підходів до управління ризиками стосовно вирішення в роботі проблеми розвитку сільськогосподарського підприємництва нами розроблено методичний підхід з урахуванням стратегічних пріоритетів та спільних цілей основними складовими якого є: мета оцінки ризиків, принципи управління ризиками, стратегічні цілі, пріоритети, вибір методу оцінки, методи та інструменти, необхідні оцінки ризиків, контроль (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Основні складові методичного підходу щодо управління ризиками аграрного підприємства

Ключовими складовими даного підходу є:

1. Формування основної мети оцінки ризиків, до якої належить

обґрунтування результативної беззбиткової діяльності аграрного підприємства, а також механізму державної підтримки сільськогосподарського підприємництва у разі завдання йому значної шкоди від ризиків, що виникають.

2. Вибір принципів управління ризиками, таких як достовірність, повнота, доцільність та комплексність.

3. Обґрунтування стратегічних цілей аграрного підприємництва, серед яких розглядаються:

- досягнення економічної ефективності аграрних підприємств;
- пониження екологічних небезпечних наслідків спільного освоєння земельних та водних ресурсів;
- вибір пріоритетів розвитку аграрного підприємництва, до яких відносяться: виробництво якісної сільськогосподарської продукції, модернізація аграрних підприємств; зниження негативного впливу на природні ресурси; забезпечення конкурентного середовища; достатнє фінансування;
- вибір методів оцінки: якісних, кількісних, комплексних;
- вибір методів та інструментів управління: соціальних, регулятивних, економічних, інформаційних;
- встановлення необхідних тимчасових рамок оцінки ризиків: короткострокові, середньострокові, стратегічні, довгострокові;
- забезпечення контролю: моніторинг та оцінка ризиків.

На наш погляд основною управлінською умовою успішного сільськогосподарського підприємництва є узгодження економічних інтересів всіх його учасників, оскільки спочатку при створенні підприємства виникають конфліктні ситуації в галузі виробництва, організації системи управління та оплати праці спільного персоналу, маркетингу, торгової політики тощо.

Не викликає сумнівів, що виконання основної управлінської умови в рамках запропонованого методичного підходу, як власне, і успішність його

практичної реалізації в конкретному регіоні, можливе лише при запуску в дію адекватного за масштабністю та складністю задач механізму управлінського взаємодії влади та бізнесу [23].

Поряд із створенням викладених вище умов представлений методичний підхід може бути успішно реалізований при дотриманні наступних вимог:

- система повинна сприяти збору, зберіганню, обробці та обміну інформацією щодо ідентифікації, оцінки, зниження впливів ризиків на природне середовище.

- органи державної влади мають бути орієнтовані на конкретні цілі та бути ефективними з точки зору допомоги аграрним підприємствами.

- компроміси, що виникають у процесі управління ризиками між різними цілями та керівними принципами, повинні аналізуватись у кожному конкретному випадку прояву цих ризиків;

- в рамках проведеної політики різні заходи повинні сприяти запобіганню та зниженню ризику спільного сільськогосподарського підприємництва або пом'якшенню його негативного впливу на економічні параметри розвитку сільського господарства у регіоні.

У межах реалізації запропонованого підходу підприємницькі структури приймають різні стратегії управління ризиками, з урахуванням зробленої в підрозділі 1.3 класифікації та ранжування рівня причин їх виникнення. При цьому потенційний внесок державних органів в управління ризиками має передбачати успішне вирішення таких завдань:

- забезпечення стабільного макроекономічного та ділового середовища з конкурентними ринками;

- полегшення доступу до ринкових інструментів, таких як страхові системи;

- здійснення стратегічних гідротехнічних програм, які допомагають сільськогосподарським підприємцям понизити ризик зараження ґрунту, води, тварин та рослинності або впоратися з наслідками несприятливих подій.

У різних країнах заходи, пов'язані з ризиком, доступні

сільськогосподарським підприємцям, різняться за своїм характером та відносної важливості залежно від впливу ризику. Останніми роками на частку факторів, пов'язаних з ризиком, припадало дві третини загальної середньої підтримки виробників у державах, які є членами Організації економічного співробітництва та розвитку. Підтримка ринкових цін є найпоширенішим заходом, пов'язаним із ризиком, і в більшості країн ОЕСР на неї припадає значна частка підтримки [6].

Практичне використання даного методичного підходу до вдосконалення системи управління ризиками аграрного підприємництва передбачає створення відповідної інформаційно-аналітичної бази для прийняття ефективних управлінських рішень на рівні регіональних та муніципальних органів влади для підтримки ініціативних аграрних підприємницьких проєктів та регулювання процесів їхнього результативного здійснення. На нашу думку, цю базу стосовно умов сільськогосподарського підприємництва мають формувати такі складові:

- аналітичні дані про стан та тенденції розвитку аграрного підприємництва, включаючи щорічний розмір фінансових збитків від різних ризиків та державних субсидій на їх відшкодування;

- експертні дані про склад ризиків аграрного підприємництва та встановлений ранг їх можливого впливу на збитковість аграрного підприємництва;

- прогнознi дані про розвиток сільського господарства регіону у середньостроковій та довгостроковій перспективі;

- кліматичні дані про динаміку циклічності природних катастрофічних явищ та підтвержену ймовірність прогнозів їх наступу у місячній, кварталній та піврічній перспективі. Оскільки критерієм обґрунтування сільськогосподарського підприємництва будуть результати досягнення встановлених цілей, або їх невиконання з урахуванням ризиків, що виникають тощо, то поряд з перерахованими складовими в інформаційно-аналітичну базу алгоритму прийняття управлінських рішень повинні бути

включені дані по динаміці сільськогосподарської продукції, худоби, орних земель тощо. Пропонується це визначати на підставі статистичних даних лінії тренду та формування прогностичних показників, які можна примінити для порівняльного аналізу.

3.2. Рекомендації щодо вдосконалення управління ризиками підприємства

Управління ризиком полягає у складанні прогнозу появи несприятливих ситуацій та вжиття заходів для попередження негативних наслідків після них. Втрати та збитки можуть проявитися у різних формах і масштабах, у різний час, за найрізноманітніших обставин, майже скрізь, де зустрічалось ігнорування чи непоінформованість про можливі негативні наслідки підприємницької діяльності. Усвідомлення цього факту допомагає раціонально та системно аналізувати підприємницькі ризики, створювати необхідні методологічні можливості для незалежної класифікації та оцінки ризиків для розробки методів їх управління, та для зростання ефективності та рентабельності економічної діяльності підприємства в цілому.

Підприємства, здійснюючи важливий внесок у забезпечення економічного зростання економіки, для досягнення економічної стійкості сучасного підприємництва, перш за все, мають бути конкурентоспроможними. Конкурентоспроможність підприємства у свою чергу ґрунтується на реалізації стратегії сталого розвитку, включаючи оцінку ризиків і розробку моделей їх попередження та зниження [30].

Своєчасна оцінка ризику, динамічний аналіз показників, що характеризує будь-який вид ризику, дозволяють не тільки мінімізувати негативні наслідки ризику, але й побудувати прийнятну динамічну модель управління ризиком та розробити найбільш ефективну та раціональну стратегію ризик-менеджменту.

Головна роль в процесі управління ризиками належить фінансовому

менеджеру, саме він відповідає за ведення цю ланку на підприємстві. При виборі оптимального варіанта управління ризиком він повинен спиратися на теоретичні знання та практичний досвід, а також сучасні економічні та виробничо-технологічні концепції, йому необхідно розглядати безліч моделей.

Ефективного управління ризиками можна досягти шляхом поетапного застосування запропонованої адаптивної моделі управління ризиками. Серед ключових етапів, на нашу думку, можна зазначити:

1. Характеристика певного напрямку підприємницької діяльності з погляду планового рівня ризику. Для підприємця дуже важливо визначити основні сфери діяльності, де може виникнути ризик витрат з урахуванням специфіки того чи іншого бізнесу, галузевих особливостей та державної політики стосовно даного сектору, в якому функціонує підприємство [33]. Таким чином, постає послідуєче питання, пов'язане з характеристикою початкового рівня ризику під час здійснення певних операцій. Тому цей рівень слід визначати виходячи з особливостей ринкових умов. Наприклад, розробка нового інноваційного продукту передбачає більш високий рівень ризику, ніж застосування нового каналу інформаційного супроводу маркетингової діяльності у контексті рекламної політики.

Таким чином, генерування значень ризику на початку здійснення деяких операцій є генеральною метою, на основі якої менеджер планує свою діяльність на підприємстві та формує стратегію забезпечення стійкості по відношенню до основних ризиків.

2. Вибір показників для оцінки ризиків в умовах адаптивної моделі, а також визначення критеріїв ефективності управління ризиками в умовах конкретного підприємства.

Вибір показників починається з оцінки факторів впливу на величину початкового рівня ризику та передбачає наступний набір дій:

- загальну якісну характеристику факторів впливу;
- порівняльну оцінку рівня значущості факторів на основі

використання механізму ранжування пріоритетності та ступеня впливу;

- кількісну характеристику рівня впливу на основі використання механізмів та інструментів факторного аналізу, використовуючи у тому числі класичний метод ланцюгових постановок;

- ідентифікацію чинників з погляду оцінки рівня можливості негативного на діяльність підприємства при побудові певних сценаріїв. Класичний підхід пропонує виявлення трьох варіантів розвитку подій – оптимістичного, медіального та песимістичного;

- характеристика та вибір показників для оцінки обсягу можливої шкоди та втрат з метою визначення можливих шляхів щодо їх мінімізації. Як приклад можна навести варіант оцінки інвестування власних коштів підприємства з погляду рівня очікуваного чистого прибутку та величини очікуваних втрат з урахуванням особливостей моделі та застосування інструментів дисконтування;

- результатом проведених вище організаційно-економічних розрахунків має стати вибір критеріїв ефективності управління ризиком в умовах адаптивної моделі з урахуванням вимог ринку та нормативних підходів усередині самого підприємства. Це відбувається через готовність до можливої появи ризикових вкладень суб'єкта підприємництва.

3. Реалізація запропонованих управлінських рішень щодо оцінки та оптимізації рівня ризику з визначенням конкретних центрів відповідальності та кола функціональних обов'язків виконавців.

Для менеджера в даному випадку дуже важливо ефективно та своєчасно використовувати отримані дані з оцінки ризику та обліку факторів впливу [44]. На даному етапі необхідно сформулювати дорожню карту заходів, спрямовану на зменшення та лімітування можливих ризиків. Даний етап тісно пов'язаний з визначенням та подальшою реалізацією стратегічних та тактичних ініціатив ризик-менеджменту в організації.

Стратегія управління ризиками в умовах адаптивної моделі спрямована на реалізацію основних цілей і завдань ризик-менеджменту в довгостроковій

перспективі. Тактика передбачає використання конкретних методів і методичних прийомів ризик-менеджменту для лімітування рівня ризику на підприємстві в конкретних ринкових умовах поточного звітного періоду.

Розробка програми дій щодо зниження рівня ризику та співвіднесення його з нормативними показниками адаптивної моделі у стратегічному та тактичному аспектах.

Пропонована до реалізації програма дій передбачає опис конкретних заходів щодо зниження ризику на підприємстві, обсягів та джерел (співвідношення власних та позикових засобів організації) фінансування реалізації програми, конкретних виконавців та термінів виконання. Вироблення даної програми дій здійснюватиметься менеджером виходячи з особливостей внутрішнього середовища підприємства з урахуванням обмежень довкілля.

4. Контроль за виконанням програми дій щодо зниження рівня ризику, оцінка ефективності її реалізації на тактичному та стратегічному етапах.

Для скорочення негативних наслідків недостатності та необґрунтованості конкретних варіантів оцінки ризику доцільно усі складові, що приміняються у розрахунках, подавати у вартісному вираженні.

У зв'язку з цим менеджер у своїй діяльності повинен мати професійні компетенції в області:

- профілактики та ранньої діагностики ризикових ситуацій;
- скорочення рівня втрат, від різних видів та напрямів ризику в організації;
- збільшення рівня чистого прибутку внаслідок підвищення ефективності управління ризиками.

Виходячи з вищесказаного, нами сформульовані такі основні методичні рекомендації щодо підвищення ефективності управління ризиками на підприємстві:

1. Застосування адаптивної моделі управління ризиками для ефективності ведення існуючих бізнес-процесів.

2. Збільшення ролі превентивних дій щодо посилення ранньої діагностики та профілактики ризиків на підприємстві.

3. Застосування кількісної оцінки ризиків на основі вітчизняних та зарубіжних методик у контексті використання сучасних цифрових платформ.

4. Взяття до уваги ступеня та рівня впливу ризиків на підприємстві на основні показники фінансово-господарської діяльності підприємства, на основі перманентного проведення факторного аналізу за певний період часу з урахуванням динаміки амплітуди коливань та рівня відхилень від запланованих значень.

5. Здійснення порівняльної характеристики та зіставлення рівня ризиків та факторів їх виникнення в умовах ведення бізнес-процесів, а також визначення кола відповідальних осіб на підприємстві, до компетенції яких входять обов'язки з управління тими чи іншими ризиками.

6. Розширення практики як внутрішньофірмового, і із залученням сторонніх структур, підвищення кваліфікації та професійної перепідготовки кадрів, зайнятих питаннями стратегічного та тактичного забезпечення зниження рівня ризику на підприємстві.

7. Застосування схем аутсорсингу при реалізації програм управління ризиками з урахуванням співвідношення рівня витрат на залучення сторонніх організацій та величини отриманого результату та скорочення планових нормативів рівня ризику в організації.

8. Примінення консалтингової підтримки щодо управління ризиками з урахуванням галузевої та територіальної специфіки підприємства шляхом залучення вітчизняних та зарубіжних фахівців у даній галузі діяльності.

9. Організація внутрішньофірмового контролю, аудиту та моніторингу ризиків на підприємстві, формування фінансової та нефінансової звітності про поточний рівень та заходи щодо зниження ризиків на підприємстві у стратегічній перспективі для публічного обговорення.

Основні рекомендації щодо вдосконалення системи управління ризиками, на наш погляд, повинні полягати передусім у вирішенні проблем, з

якими стикаються підприємства при безпосередньому провадженні діяльності у сфері управління ризиками. Так, можна назвати три напрями вдосконалення механізмів захисту від ризиків.

Перший напрямок передбачає врахування та адаптацію політики управління ризиками підприємства до змін зовнішнього середовища на основі використання механізмів прогнозування та планування рівня ризику на підприємстві.

У науковому середовищі існує думка, яка нині підтверджується статистикою, що кризові явища є системними [48]. Однак, незважаючи на глобальний характер кризових явищ, твердження про те, що в цьому випадку підприємницьким структурам визначено пасивну роль, не є абсолютною істиною. Незалежно від зовнішніх обставин суб'єкти господарювання зобов'язані виявляти ризики, використовуючи інформацію, що надається світовою спільнотою. Обумовленість ситуації не говорить про обумовленість втрат.

Другий напрямок передбачає своєчасну розробку та впровадження методичного забезпечення процесів управління ризиками на підприємстві на основі використання інноваційних технологій та цифровізації бізнес-процесів.

На нашу думку, потрібна докорінна зміна сприйняття, насамперед з боку власників та вищого керівництва підприємств, ризик-менеджменту як окремого проєкту чи заходу, що має обмеження у ресурсній та тимчасовій базі.

Крім того, необхідно розвивати професійний досвід та компетенції керівництва в контексті сучасних методів та способів управління ризиком на різних стадіях діяльності підприємства. Як показує вітчизняна практика, саме підприємство в особі свого керівника виявляється нездатною чітко сформулювати свої цілі та вимоги до результату управління ризиком.

Третім напрямком удосконалення механізмів захисту підприємства від ризиків є підвищення рівня грамотності фахівців у галузі ризику

менеджменту.

Слід зазначити те що, функції та завдання сучасної системи управління ризиками охоплюють не тільки сам процес управління ризиком, але й виходять за межі персональної відповідальності та рівня професійної кваліфікації, потребують додаткових знань у галузі організаційної поведінки та конфліктології.

3.3. Ризик-менеджмент як інструмент управління ризиками підприємства

Основна мета сучасного підходу до ризик-менеджменту полягає не у скороченні ризику до мінімального рівня, а оптимізація його кількісних та якісних параметрів, а також можливість використання інструментів планування у контексті визначення його величини. У зв'язку з цим можна говорити про те, що необхідність розробки ефективного механізму оптимізації управління ризиками стає актуальною і своєчасною в сучасних російських умовах.

На нашу думку, з метою підвищення результативності управлінського процесу в системі ризик-менеджменту слід використовувати послідовний організаційний алгоритм дій, починаючи від раннього виявлення ризику аж до реалізації заходів щодо його зниження у тривалій перспективі. Класичний варіант схеми управління ризиками на підприємстві може бути представлений таким чином:

1. Визначення та класифікація ризиків залежно від низки факторів (галузева специфіка, місце локалізації, організаційно-правова форма тощо).
2. Характеристика величини та динаміки ризиків залежно від етапу життєвого циклу підприємства.
3. Оцінка структури та граничних показників ризику залежно від окремих організаційно-економічних заходів та технологічних операцій.
4. Контроль та моніторинг заходів у системі ризик-менеджменту з

урахуванням необхідності зниження рівня ризику на підприємстві.

5. Оцінка ефективності та результативності існуючої системи ризик-менеджменту у певній тимчасовій ретроспективі.

Процес управління ризиком, з точки зору сучасних підходів ризик-менеджменту, можна умовно розділити на ряд етапів, пов'язаних з особливостями виконання послідовних дій з оптимізації величини ризику на підприємстві. Разом з тим, необхідно визнати і той факт, що виділення етапів багато в чому емпірична умовна дія, тому що на практиці часто є синхронізація окремих етапів і розмивання тимчасових меж їх виконання [49].

На нашу думку, можна назвати такі основні етапи управління ризиком на підприємстві в умовах формування системи ризик-менеджменту.

1. Цілепокладання та визначення місця ризик-менеджменту в організаційній структурі об'єкта дослідження.

Перший етап характеризується визначенням ключових цільових установок у контексті управління ризиками, визначенням можливостей та потреб підприємства у розвитку системи ризик-менеджменту з урахуванням наявних інфраструктурних ресурсів. На практиці перший етап характеризується інституційним закріпленням ризик-менеджменту в організаційній структурі компанії, в рамках якого:

- встановлюються права та обов'язки відповідного персоналу,
- визначається функціональна приналежність до того чи іншого департаменту чи відділу,
- штатному персоналу наводиться інформація про функції ризик-менеджменту та їх специфіку на підприємстві,
- порушується питання про можливе створення окремого самостійного підрозділу – служби ризик-менеджменту, спрямованого на мінімізацію втрат підприємства внаслідок виникнення ризикових ситуацій.

До основних цілей створюваної служби ризик-менеджменту належить моніторинг діяльності підприємства для мінімізації втрат, розробка

пропозицій щодо скорочення ризиків, а також контроль за їх виконанням [40]. Аналіз ризиків проводиться на основі інформації, отриманої з таких джерел:

- бухгалтерська звітність (бухгалтерський баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, документація первинного обліку), аналіз якої дозволяє охарактеризувати структуру та величину багатьох видів ризиків на підприємстві (фінансових, кредитних тощо);

- організаційна структура компанії, а також сформований на її основі штатний розпис персоналу, дозволяють виявити та охарактеризувати основні організаційні ризики,

- поточні договори та бізнес-контракти дають можливість визначити оптимальну величину комерційних та ділових ризиків,

- інше залежно від досліджуваного документа, що містить первинну інформацію про фінансово-господарську діяльність підприємства.

Після збору всієї необхідної для аналізу ризиків інформації служба ризик-менеджменту зможе об'єктивно оцінити показники діяльності на підприємстві, їх динаміку, врахувати зовнішні та внутрішні соціальні, економічні та політичні фактори, що впливають на неї. Це дасть можливість службі скласти професійний прогноз майбутнього стану ринкової кон'юнктури та оцінити з усіх боків можливі ризики.

2. Ідентифікація та економіко-статистичний аналіз ризиків на підприємстві.

Функціональна значимість даного етапу обумовлена пошуком та обробкою необхідної інформації про ризики, характерні для даного підприємства на певному етапі життєвого циклу. Описуваний етап може бути структурований додатково на два сегменти: ідентифікація ризиків відповідно до загальноприйнятої та власної нормативної класифікації, якісна та кількісна оцінка ризиків, які можуть виникнути у процесі господарської діяльності.

3. Порівняння ефективності методів впливу на ризик в організації на основі аналіз альтернативних методів та підсумковий вибір методів управління ризиком у рамках формованої стратегії. Головна функція запропонованого етапу полягає у формуванні набору інструментів, «за допомогою яких можна знизити ризикове навантаження» [31], його негативні на бізнес-процеси на підприємстві. При цьому специфіка та характер пропонувані інструментів може змінюватись в залежності від ситуації.

Після вибору певного набору заходів для зниження, збереження або передачі ризику необхідно прийняти рішення про ступінь достатності запропонованих заходів. У разі їх достатності здійснюється прийняття частини ризику, що залишилася, в іншому випадку доцільно уникнути ризику. Результатом аналізу ефективності прийнятих рішень та поліпшення цілей управління ризиками має стати нова стратегія, що дозволяє відкоригувати раніше поставлені цілі управління ризиком.

Цей етап має завершуватися прийняттям організаційно-управлінського рішення про вибір оптимального набору інструментів ризик-менеджменту на підприємстві, тобто планується вибір одного чи кількох методів на ризик.

На даному етапі, по суті, формується стратегія управління ризиками на підприємстві, яка включає докладний опис низки взаємопов'язаних заходів, які необхідно здійснити протягом певного періоду часу, опис необхідних ресурсів, критерії ефективності та результативності, закріплення зон і центрів відповідальності за прийняті рішення і т.д. У процесі формування стратегії управління ризиком на підприємстві необхідно враховувати:

- рівень передбачуваного ризику на підприємстві та ймовірність настання ризикової події з урахуванням ситуації на ринку;
- вітчизняні та зарубіжні варіанти та методики, що застосовуються щодо зниження рівня ризику, їх організаційно-економічна ефективність та можливість застосування;
- організаційно-економічна ефективність та результативність запропонованих, створеною службою ризик-менеджменту, до реалізації

заходів щодо скорочення рівня ризику;

- врахування фінансових, кадрових та інфраструктурних обмежень щодо проведення заходів ризик-менеджменту;

- відповідність стратегії чинним внутрішнім нормативним актам, цілям довгострокового розвитку підприємства та головним напрямам його комерційної політики тощо.

У процесі розробки програми заходів з управління ризиками фахівці служби ризик-менеджменту повинні націлюватися на максимальне приведення до єдиної форми оцінок рівня ризику, що створюються [50]. Уніфікація полягає у розробці універсальних параметрів, які характеризують розмір можливої шкоди.

На етапі розробки комплексу заходів щодо зниження ризиків обов'язковою є вказівка планованих результатів від їх реалізації, часу, необхідного для впровадження, джерел отримання коштів на фінансування, а також працівників, які відповідають за виконання цих заходів. Завершальним пунктом у розробці програми є формулювання загального плану ризик-менеджменту.

4. Реалізація обраного методу ризик-менеджменту у контексті обраної стратегії. У межах даного етапу ризик-менеджер застосовує практично обраний метод управління підприємницьким ризиком, з урахуванням методики відбору попередньому етапі дослідження. Важливу роль цьому етапі займає коригування первинних цілей підприємства у ризик-менеджменту, врахування ресурсної бази і переформатування можливої системи обмежень. Фахівцям служби ризик-менеджменту під час виконання стратегії управління ризиками на підприємстві слід враховувати ефективність прийнятих рішень з урахуванням їх можливого коригування.

5. Організація внутрішнього контролю з реалізації стратегії ризик-менеджменту. Контроль за управлінням ризиками на підприємстві, хоча і виділений нами в окремий етап, водночас є складною організаційною категорією і відповідає всім етапам управлінського процесу (рис. 3.2). На

даному етапі також проводиться врахування негативних впливів від ймовірнісних подій, зниження негативного ефекту впливу на діяльність підприємства певному ринку.

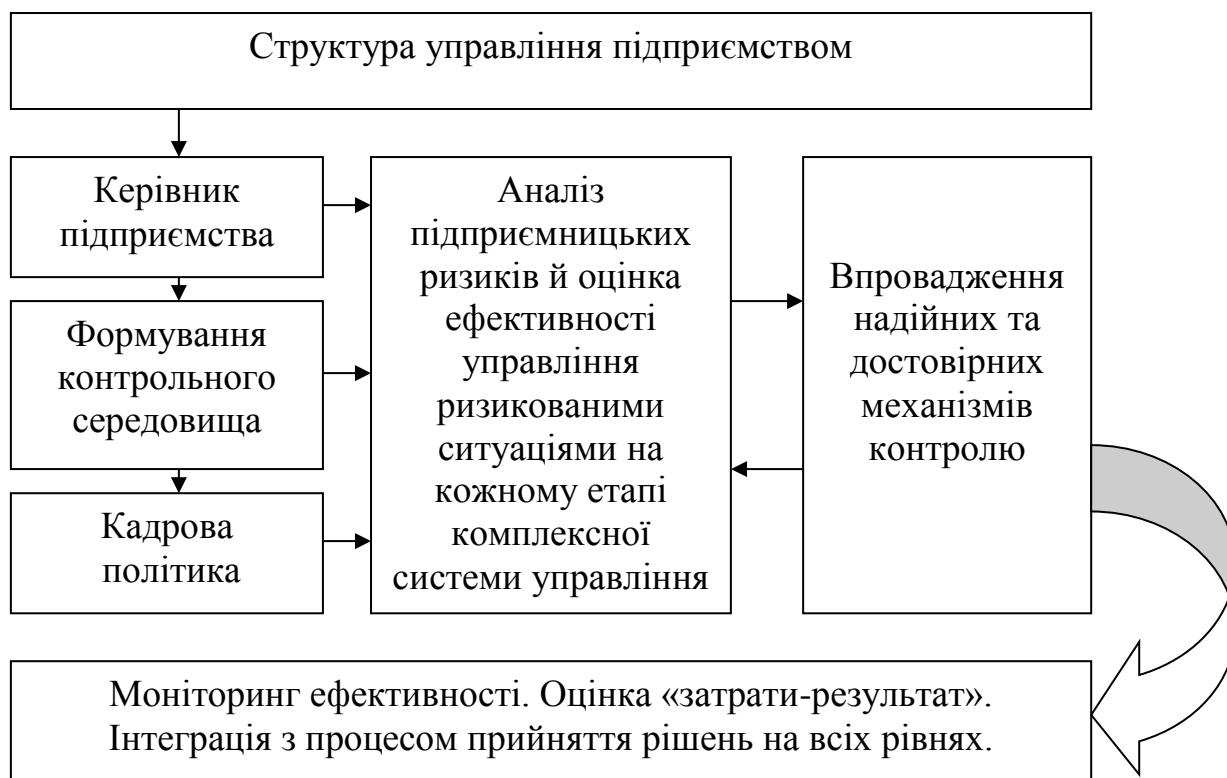

Рис. 3.2. Внутрішній контроль процесів управління ризиками на підприємстві

6. Моніторинг змін та наслідків, подальше вдосконалення системи ризик-менеджменту підприємства. Етап моніторингу змін та наслідків забезпечує зворотний зв'язок системи з урахуванням необхідності прийняття грамотних управлінських рішень. Даний етап направлено на позитивне створення умов для управління ризиком у створенні будь-якої форми власності з урахуванням специфіки динамічного характеру досліджуваного управлінського процесу.

Всі описані вище етапи систематизовані нами і представлені у вигляді структурно-логічної схеми алгоритму процесу управління ризиками на підприємстві (рис. 3.3).

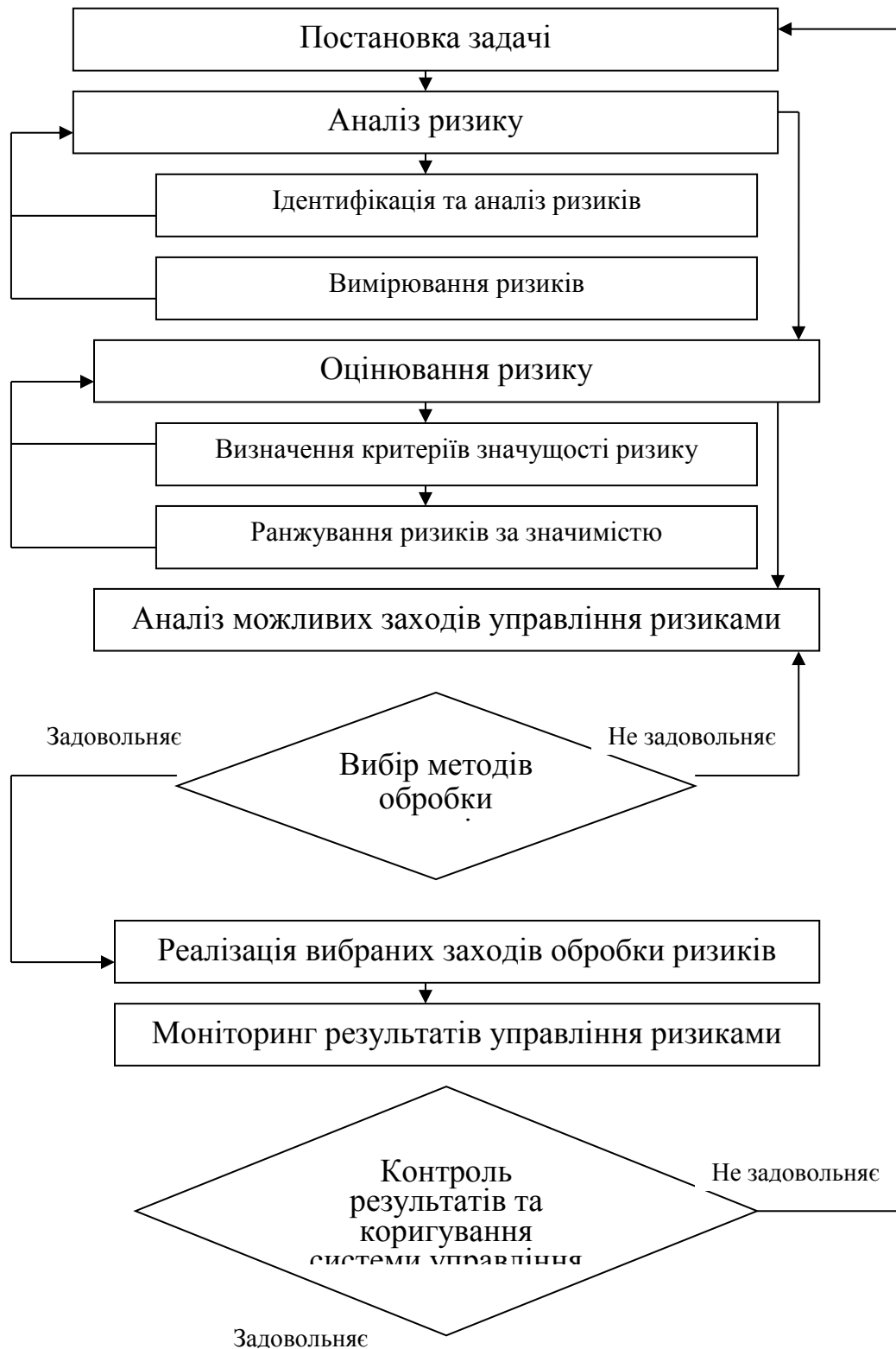

Рис. 3.3. Структурно-логічна схема алгоритму етапів процесу ризик-менеджменту на підприємстві

Запропонований алгоритм розроблено відповідно до авторського бачення системи управління ризиками. Алгоритм виходить з наявності стану невизначеності, яка може бути перетворена на визначеність за допомогою

використання інструментів ризик-менеджменту.

Слід зазначити, що побудова ефективної системи управління ризиками на підприємстві можлива виключно за умови застосування всіх інструментів у сукупності.

Висновки до третього розділу

1. Обґрунтовано висновок про необхідність групування стратегії управління ризиками за трьома категоріями: стратегії профілактики для зниження ймовірності виникнення несприятливої події; стратегії пом'якшення наслідків для зниження потенційної дії несприятливої події; стратегії подолання наслідків для впливу на ризиковану подію, коли вона сталася.

2. На підставі проведених досліджень та узагальнення існуючих підходів до управління ризиками стосовно вирішення проблеми розвитку аграрного підприємництва нами розроблено методичний підхід з урахуванням стратегічних пріоритетів та спільних цілей основними складовими якого є: цілі оцінки ризиків, принципи управління ризиками, стратегічні цілі, пріоритети, вибір методу оцінки, методи та інструменти, необхідні оцінки ризиків, контроль.

3. Зазначено, що ефективного управління ризиками можна досягти шляхом поетапного застосування запропонованої адаптивної моделі управління ризиками. Серед ключових етапів можна виділити: характеристика певного напрямку підприємницької діяльності з погляду планового рівня ризику; вибір показників для оцінки ризиків в умовах адаптивної моделі, а також визначення критеріїв ефективності управління ризиками в умовах конкретного підприємства; реалізація запропонованих управлінських рішень щодо оцінки та оптимізації рівня ризику з визначенням конкретних центрів відповідальності та кола функціональних обов'язків виконавців; контроль за виконанням програми дій щодо зниження рівня

ризиків, оцінка ефективності її реалізації на тактичному та стратегічному етапах.

4. Зазначено, що основні рекомендації щодо вдосконалення системи управління ризиками можна об'єднати у три напрями вдосконалення механізмів захисту від ризиків, а саме: врахування та адаптацію політики управління ризиками підприємства до змін зовнішнього середовища на основі використання механізмів прогнозування та планування рівня ризику на підприємстві; своєчасна розробка та впровадження методичного забезпечення процесів управління ризиками на підприємстві на основі використання інноваційних технологій та цифровізації бізнес-процесів; підвищення рівня грамотності фахівців у галузі ризику менеджменту.

5. Обґрунтовано висновок про необхідність розробки структурно-логічної схеми алгоритму процесу управління ризиками на підприємстві, який виходить з наявності стану невизначеності, яка може бути перетворена на визначеність за допомогою використання інструментів ризик-менеджменту.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

1. Відзначено, що ризик - це ймовірність настання несприятливого результату запланованого виду діяльності при прийнятті рішень про її кінцеві результати в умовах змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Встановлено, що прояв та вплив на економіку ризиків здійснюється через його функції: інноваційна чи стимулююча; захисна; регулятивна; аналітична.

2. Виділено три основні групи факторів, що впливають на ризики сільськогосподарського підприємництва: 1) наявність та якість ресурсів (посадковий матеріал, обладнання, фахівці, фінансове забезпечення тощо); 2) організаційна структура підприємства (система управління виробничо-технологічними процесами, узгодженість дій співробітників та загальної стратегії підприємництва, узгодженість цілей партнерів); 3) зовнішнє середовище (економічна та політична ситуація в країні, діяльність конкурентів, ситуація на ринку сільськогосподарської продукції, технологічний розвиток).

3. На основі проведених досліджень можемо дійти висновку, що більшість показників зазнали позитивних змін, що свідчить про розвиток підприємства. Зазначено, що ТОВ «Криничанський техноцентр» веде обачну кредитну політику, про що свідчить зменшення дебіторської і кредиторської заборгованості і її частки в оборотних активах у 2020 році. Констатовано, збільшення чистого доходу від реалізації впродовж 5 років, що пояснюється розширенням асортименту підприємства та як наслідок збільшенням сегменту ринку. Комплексна рейтингова оцінка показала рейтинг 8,83, що означає, що досліджуване підприємство має стійки фінансовий стан.

4. На основі проведеної класифікації рівнів фінансово-економічної безпеки підприємства та розрахунків інтегрального показнику фінансово-економічної безпеки робимо висновки про те, що ТОВ «Криничанський техноцентр» має «добрий» рівень фінансово-економічної безпеки. Даний

стан характеризується такими показниками, які наближені до максимального рівня. Виключення становить силовий елемент безпеки відносна оцінка якого становить 0,3, тобто фактичний рівень менший на 66, 67 % за максимальний.

5. Встановлено, що завдання менеджменту є аналіз фінансових ризиків та інших факторів, що впливають на фінансовий результат діяльності, розробка заходів, спрямованих збільшення прибутку, підвищення ефективності використання активів, виключення чи зменшення наслідків фінансових ризиків. Проведене дослідження дозволило нам виділити ризики для ТОВ «Криничанський техноцентр» у межах трьох рівнів: мікроризик, що впливає на підприємницьку структуру; мезоризик, впливають групи підприємницьких структур (регіон чи галузь); макроризики (системні) ризики, що впливають на рівні країни.

6. На підставі проведених досліджень та узагальнення існуючих підходів до управління ризиками стосовно вирішення проблеми розвитку аграрного підприємництва нами розроблено методичний підхід з урахуванням стратегічних пріоритетів та спільних цілей основними складовими якого є: цілі оцінки ризиків, принципи управління ризиками, стратегічні цілі, пріоритети, вибір методу оцінки, методи та інструменти, необхідні оцінки ризиків, контроль.

7. Наголошено, що ефективного управління ризиками можна досягти шляхом поетапного застосування запропонованої адаптивної моделі управління ризиками. Серед ключових етапів можна виділити: характеристика певного напрямку підприємницької діяльності з погляду планового рівня ризику; вибір показників для оцінки ризиків в умовах адаптивної моделі, а також визначення критеріїв ефективності управління ризиками в умовах конкретного підприємства; реалізація запропонованих управлінських рішень щодо оцінки та оптимізації рівня ризику з визначенням конкретних центрів відповідальності та кола функціональних обов'язків виконавців; контроль за виконанням програми дій щодо зниження рівня

ризиків, оцінка ефективності її реалізації на тактичному та стратегічному етапах.

8. Зазначено, що основні рекомендації щодо вдосконалення системи управління ризиками можна об'єднати у три напрями вдосконалення механізмів захисту від ризиків, а саме: врахування та адаптацію політики управління ризиками підприємства до змін зовнішнього середовища на основі використання механізмів прогнозування та планування рівня ризику на підприємстві; своєчасна розробка та впровадження методичного забезпечення процесів управління ризиками на підприємстві на основі використання інноваційних технологій та цифровізації бізнес-процесів; підвищення рівня грамотності фахівців у галузі ризику менеджменту.

9. Обґрунтовано висновок про необхідність розробки структурно-логічної схеми алгоритму процесу управління ризиками на підприємстві, який виходить з наявності стану невизначеності, яка може бути перетворена на визначеність за допомогою використання інструментів ризик-менеджменту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В. Менеджмент: прийняття рішень і ризик: навч. посібник / В. Андрійчук, Л. Багер. – КНЕУ, 1998. – 316 с.
2. Бартон Томас Л. Комплексный подход к риск-менеджменту: стоит ли этим заниматься / Томас Л. Бартон, Уильям Г. Шенкир, Пол Л. Уокер; Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2003. – 208 с.
3. Борисова Т. Теоретичні аспекти управління ризиком на підприємстві / Т. Борисова // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 7. – С. 116–121.
4. Вербицька Г.Л. Управління економічним ризиком / Г.Л. Вербицька // Фінанси України. – 2019. – № 4. – С. 34-41.
5. Вергал К. Ю. Теоретичні аспекти стратегічного управління підприємством в умовах інтеграції. / Вергал К. Ю. // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. - 2018. - № 3. - С. 33-40.
6. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві : монографія / В. В. Вітлінський, П. І. Великоіваненко. — К. : КНЕУ, 2004. — 480 с.
7. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві. К. : КНЕУ, 2004. 480 с.
8. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К.: КНЕУ, 2010. – 292 с.
9. Вітлінський В.В. Концептуальні засади моделювання та управління логістичним ризиком підприємства / В. В. Вітлінський, В. І. Скіцько // Проблеми економіки. – 2013. – №4. – С.247.
10. Вітлінський В.В. Ризик у менеджменті / В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний. – К.: ТОВ «Борисфен-М», 2006. – 336 с.
11. Воронцовский А. В. Управление рисками: учеб. пособие / А. В.

Воронцовский. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2014. – 458 с.

12. Гнилицька Л.В. Обліково-аналітичне забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства: [монографія] / Л.В. Гнилицька. – К.: КНЕУ, 2012. - 305 с.

13. Горго І.О. Концепція формування системи управління ризиками на підприємстві. / Горго І.О. // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2018. № 11. – С. 29-42.

14. Горго І.О. Ризики як ключовий об'єкт управлінської діяльності аграрних підприємств. // Науковий вісник НУБіП України. - 2018. - № 284. - С. 288-298.

15. Гранатуров В. М. Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісні оцінки : монографія / В. М. Гранатуров, І. В. Литовченко, С. К. Харічков ; за наук. ред. В. М. Гранатунова. — Одеса : Ін-т проблем ринку та екон.-екол. досліджень НАН України, 2003. — 164 с.

16. Гранатуров В. М. Ризики підприємницької діяльності: проблеми аналізу / В. М. Гранатуров, О. Б. Шевчук. – К.: Державне вид.-інформ. агенство «Зв'язок», 2010. – 150 с.

17. Ковцун А. Сутність та характеристика факторів, що впливають на рівень ризику підприємства // Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи : матеріали XII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 28-30 жовтня 2021 р. : В 2 т. – Том 1. – Дніпро : Видавничо-поліграфічний центр «Гарант СВ», 2021. – С.91-92.

18. Лакіза В.В. Ризик регулювання у процесі планування виробничо-господарської діяльності підприємства. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2015. № 819. С. 58–65.

19. Лопатовський В. Оцінка необхідності використання процесу управління ризиками на підприємстві / В. Лопатовський // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – №

6. – Т. 1. – С. 105–108.

20. Лук'янова В. В. Діагностика ризику діяльності підприємства: монографія / В.В. Лук'янова. – Хмельницький: ПП Ковальський В.В., 2017. – 312с.

21. Лук'янова В. В. Оцінювання ризику і стійкість економічної системи / В. В. Лук'янова // Вісник Хмельницького національного університету. – Серія «Економічні науки». – 2014. – №3. – Т.2. – С.33-39.

22. Маршалл А. Принципы экономической науки. В 3 т. - Т. 2 / Пер. с англ. - М. : Прогресс, 1993. - 310 с.

23. Матвійчук А.В. Аналіз і управління економічним ризиком: навч. посібник / А.В.Матвійчук. – К.: Центр навчальної літератури, 2055. -224 с.

24. Мойсеєнко І. П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства [Текст] / І. П. Мойсеєнко, О. М. Марченко. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 380 с.

25. Мороз О. В. Оптимальне управління економічними системами в умовах невизначеності та ризику: монографія / Мороз О.В., Матвійчук А.В. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2003. – 177 с.

26. Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль / Ф.Найт ; пер. с англ. М.Я. Каждана; Центр эволюц. экономики. – М.: Дело, 2003. – 359 с.

27. Немченко В.В., Зеленьк В.В. Ризики інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства. Економіка харчової промисловості. 2015. Т. 7. Вип. 4. С. 73–79.

28. Організаційне та методичне забезпечення виконання дипломних робіт для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Управління фінансово-економічною безпекою» другого (магістерського) рівня вищої освіти : навч. посіб. / І. П. Приходько, Г.Є. Павлова, Н.В. Бондарчук, Л.М. Васільєва, О. В. Чернецька, Т. П. Погорєлова, О.М. Губарик, С.В. Юрченко; за заг. ред. І. П. Приходька. Дніпропетровськ : Біла К. О., 2019. – 192 с.

29. Останкова Л. А. Аналіз, моделювання та управління економічними

ризиками. навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. - 256 с.

30. Письменна Т.В. Фінансові ризики в господарській діяльності підприємства. Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. 2015. № 3(27). С. 151–158.

31. Пікус Р.В. Управління фінансовими ризиками: навч. посіб. К.: Знання, 2010. 598 с

32. Політична економія : навчальний посібник / М. С. Бріль, О. М. Кліменко, І. Ф. Лісна та ін. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. – 280 с.

33. Ризикогенність та страхування в аграрній сфері (теорія, практика): колект. монографія За заг. ред. д.е.н., проф. Є. І. Ходаківського. Житомир: Полісся, 2013. - 323 с.

34. Ріщук Л. І. Підхід щодо розробки програми управління ризиками на підприємстві / Л. І. Ріщук, О. Ю. Кушлик // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. - 2015. - № 1(2). - С. 77-82.

35. Свідерська А. Поняття та класифікація ризиків у зовнішньоекономічній діяльності підприємства. Галицький економічний вісник. 2014. Т. 46. № 3. С. 113–121.

36. Семенютіна Т.В. Концептуальні основи формування національного стандарту ризик-менеджменту діяльності підприємств в Україні. Сталий розвиток економіки. 2013. № 4(21). С. 140–144.

37. Скопенко Н. С. Теоретико-методологічні проблеми визначення ризиків // Н. С. Скопенко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2018. – Т. 2, № 2 (66). – С. 224–227.

38. Скопенко Н. С. Теоретичні аспекти управління ризиками підприємств // Н. С. Скопенко // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2019. – Випуск 198, Т. IV. – С. 910–916.

39. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент: теорія та практика: навч. посібник / А.О. Старостіна, В.А. Кравченко – К.: ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2004. – 200 с.

40. Тюленєва Ю. Основи управління ризиками підприємницької

діяльності. Проблеми науки. 2010. № 1. С. 39–45.

41.Тюленєва Ю. Основи управління ризиками підприємницької діяльності / Ю. Тюленєва // Проблеми науки. – 2010. – №2. – С. 32–43.

42.Управління підприємницьким ризиком / [за заг. ред. д.е.н. Д. А. Штефанича]. — Тернопіль : «Економічна думка», 2009. — 224 с.

43.Фомичев А. Н. Риск-менеджмент : уч. пособ. / А. Н. Фомичев. — М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К0 », 2004. — 292 с.

44.Цвігун Т. Кадрове забезпечення – основний елемент системи управління ризиками / Т. Цвігун // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2019. – № 51. – С. 171–176.

45.Цвігун Т.В. Механізм управління ризиками в системі управління підприємством. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. Вип 2. С. 9-13.

46.Чекалова Н.Е. Особливості планування діяльності підприємства в умовах невизначеності та ризику. Бізнес-навігатор. 2020. № 2(34). С. 223–230.

47.Черчик А. О. Ризик-менеджмент в управлінні фінансовою безпекою суб'єктів господарювання / Черчик А. О., Черчик Л. М., Стащук О. В., Коленда Н. В. // International Journal of Innovative Technologies in Economy. Warsaw. - 2018. - Vol. 5 (17). June. - P. 20–23.

48.Шегда А. В. Ризики в підприємстві: оцінювання та управління : навч. посіб. / А. В. Шегда, М. В. Головатенко. — К. : Знання, 2008. — 271 с.

49.Шпандарук В. Вдосконалення управління ризиками підприємств на засадах реалізації превентивних заходів / В. Шпандарук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3. – С. 241–244.

50.Ярославський А.О. Управління економічною безпекою підприємства / Ярославський А. О., Правдюк Н. Л. // Норвезький журнал розвитку міжнародної науки. - 2020. - № 42 (3). - С. 41–44.

ДОДАТКИ

Оцінка майна та капіталу ТОВ «Криничанський техноцентр» за 2016-2020 рр., тис. грн.

Види активів (майна) та пасивів (капіталу)	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020 р. у % до 2016 р.
Майно - усього	33117,0	34097,0	37101,0	41661,0	49820,0	150,44
Необоротні активи	10716,0	13261,0	15700,0	15278,0	15573,0	145,32
Основні засоби	1200,0	9741,0	15269,0	14797,0	14768,0	1230,66
Довгострокові біологічні активи	285,0	95,0	88,0	130,0	437,0	153,33
Оборотні активи	22401,0	20836,0	21401,0	26383,0	34247,0	152,88
Запаси	562,0	592,0	10852,0	11577,0	18534,0	3297,86
Поточна дебіторська заборгованість	10008,0	10317,0	9552,0	11988,0	9366,0	93,59
Гроші, їх еквіваленти та поточні фінансові інвестиції	2119,0	29,0	8,0	2276,0	2812,0	132,70
Інші оборотні активи	0,0	0,0	457,0	73,0	108,0	-
Капітал- усього	33117,0	34097,0	37101,0	41661,0	49820,0	150,44
Власний капітал	31275,0	31520,0	32272,0	38029,0	49225,0	157,39
Зареєстрований (пайовий) капітал	600,0	600,0	600,0	600,0	600,0	100,00
Зобов'язання і забезпечення	1572,0	2482,0	4829,0	3632,0	595,0	37,85
Довгострокові зобов'язання	0,0	0,0	35,0	0,0	0,0	-
Поточні зобов'язання	1572,0	2482,0	4794,0	3632,0	595,0	37,85
Поточна кредиторська заборгованість	211,0	504,0	2333,0	272,0	127,0	60,19

Оцінка руху та функціонального стану основних засобів ТОВ «Криничанський техноцентр» за 2016-2020 рр.

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020 р. у % до 2016 р.
Основні засоби на початок року	11653,0	17096,0	12988,0	27257,0	29568,0	253,74
Надійшло за рік	5664,0	5294,0	5307,0	2311,0	2600,0	45,90
Вибуло за рік	221,0	470,0	38,0	16,0	15,0	6,79
Основні засоби на кінець року	17096,0	12988,0	27257,0	29568,0	32153,0	188,07
Нараховано амортизації за рік	813,0	2264,0	2949,0	2783,0	2614,0	321,53
Знос:						
а) на початок року	5962,0	6775,0	9039,0	11988,0	14771,0	247,75
б) на кінець року	6775,0	9039,0	11988,0	14771,0	17385,0	256,61
Річний приріст(+) або зменшення(-), тис.грн.	5443,00	-4108,00	14269,00	2311,00	2585,00	47,49
Темп зростання (зниження), %	146,71	75,97	209,86	108,48	108,74	-37,97
Темп приросту (зменшення), %	46,71	-24,03	109,86	8,48	8,74	-37,97
Коефіцієнт оновлення, %	33,13	40,76	19,47	7,82	8,09	-25,04
Коефіцієнт вибуття, %	1,90	2,75	0,29	0,06	0,05	-1,85
Період оновлення (можливого повного вибуття), років	3,20	2,63	5,21	12,79	12,44	9,24
Коефіцієнт заміни (простого відтворення),%	3,90	8,88	0,72	0,32	0,58	-3,32
Коефіцієнт розширення (розширеного відтворення), %	96,10	-77,60	268,87	100,00	99,42	3,32
Період обороту, років	17,68	6,64	6,82	10,21	11,81	66,77
Коефіцієнт зносу, %: а) на початок року	51,16	39,63	69,60	43,98	49,96	-1,21
б) на кінець року	58,14	52,87	92,30	54,19	58,80	0,66
Коефіцієнт придатності, %: а) на початок року	48,84	60,37	30,40	56,02	50,04	-98,88
б) на кінець року	41,86	47,13	7,70	45,81	41,20	-0,66

Фінансові результати діяльності ТОВ «Криничанський техноцентр», тис. грн.

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020 р. у % до 2016 р.
Дохід від реалізації продукції	31238,00	27652,00	26994,00	34522,00	44877,00	143,66
Основні витрати, у тому числі:						
а) собівартість продукції, яка була реалізована;	17960,00	26396,00	26973,00	39551,00	36099,00	201,00
б) адміністративні витрати;	654,00	702,00	798,00	720,00	1005,00	153,67
в) витрати на збут;	577,00	153,00	225,00	37,00	401,00	69,50
г) інші операційні витрати.	5980,00	1920,00	233,00	1932,00	213,00	3,56
Нерозподілений прибуток (непокриті збитки)	13278,00	1256,00	21,00	-5029,00	8778,00	66,11
Нерозподілений прибуток (непокриті збитки) у % до чистого доходу від реалізації продукції	42,51	4,54	0,08	-14,57	19,56	-22,95
Нерозподілений прибуток (непокриті збитки) від основної діяльності	13833,00	1575,00	813,00	6042,00	11194,00	80,92
Інші доходи	6,00	144,00	136,00	11,00	46,00	766,67
Інші витрати	830,00	203,00	197,00	297,00	44,00	5,30
Фінансовий результат до оподаткування	13095,00	1516,00	752,00	5756,00	11196,00	85,50
Чистий нерозподілений прибуток (непокриті збитки)	13059,00	245,00	752,00	5756,00	11196,00	-1863,00
Чистий нерозподілений прибуток (непокриті збитки) у % до чистого доходу від реалізації продукції	41,80	0,89	2,79	16,67	24,95	-16,86

Додаток В

Оцінка ділової активності ТОВ «Криничанський техноцентр» за 2016-2020 рр.

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020 р. у % до 2016 р.
Чистий дохід від реалізації продукції	31238,00	27652,00	26994,00	34522,00	44877,00	143,66
Витрати основної діяльності	26512,00	32941,00	31354,00	34539,00	47906,00	180,70
Середньорічна вартість капіталу	28692,00	33607,00	35599,00	39381,00	45740,50	159,42
Вартість необоротних засобів в середньому за рік	24745,50	31397,50	31896,00	35150,50	43627,00	176,30
Вартість оборотних засобів в середньому за рік	8736,00	11988,50	14480,50	15489,00	15425,50	176,57
Вартість оборотних засобів та готової продукції в середньому за рік	874,00	1150,00	6283,50	11715,00	15648,00	1790,39
Середньорічна величина поточної дебіторської заборгованості	9328,00	10162,50	9934,50	10770,00	10677,00	114,46
Вартість власного капіталу	24745,50	31397,50	31896,00	35150,50	43627,00	176,30
Середньорічна величина кредиторської заборгованості	267,50	357,50	1418,50	1174,50	71,50	26,73
Загальний коефіцієнт обертання капіталу	1,09	0,82	0,76	0,88	0,98	90,12
Фондовіддача необоротних активів, грн	1,26	0,88	0,85	0,98	1,03	81,49
Коефіцієнт обертання оборотних активів	3,58	2,31	1,86	2,23	2,91	81,36
Коефіцієнт обертання оборотних виробничих фондів та готової продукції	35,74	24,05	4,30	2,95	2,87	8,02
Коефіцієнт обертання поточної дебіторської заборгованості	3,35	2,72	2,72	3,21	4,20	125,51
Коефіцієнт обертання власного капіталу	1,26	0,88	0,85	0,98	1,03	81,49
Коефіцієнт обертання кредиторської заборгованості	99,11	92,14	22,10	29,41	670,01	676,03

Додаток Е

Комплексна оцінка фінансового стану ТОВ «Криничанський техноцентр»

Показники	2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		Питома вага (Vi, %) в інтегрованому показнику
	Значення	Рейтинг	Значення	Рейтинг	Значення	Рейтинг	Значення	Рейтинг	Значення	Рейтинг	
Загальний коефіцієнт покриття	14,25	10	8,39	10	4,46	10	7,26	10	57,56	10	8
Коефіцієнт швидкої ліквідності	7,71	10	4,17	10	1,99	10	3,93	10	20,47	10	8
Період оборотності дебіторської заборгованості, днів	107,50	7	132,31	6	132,49	6	112,31	7	85,65	8	8
Період оборотності запасів, днів	9,50	10	12,14	10	60,97	7	101,23	7	113,07	7	8
Період оборотності активів, днів	285,18	10	408,76	8	425,37	7	366,55	8	349,97	9	8
Частка оборотних активів, сформованих за рахунок власних коштів, %	91,78	10	87,63	10	77,60	10	86,23	10	98,26	10	8
Рентабельність продажу, %	41,92	10	5,48	10	2,79	10	16,67	10	24,95	10	9
Рентабельність активів, % (загальна рентабельність (збитковість) капіталу)	45,64	10	4,51	9	2,11	7	14,62	10	24,48	10	9
Рентабельність капіталу, %	52,77	10	4,83	7	2,36	6	16,38	10	25,66	10	9
Інтегрований показник фінансового стану	8,18		8,42		8,72		8,96		8,83		-
Рейтинг фінансового стану	А		А		А		А		А		-